

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Marge Lainesaar

ANALÜÜTILISTE JA SÜNTEETILISTE KEELENDITE
VARIEERUMINE EDUARD VILDE JUTUSTUSE
„MUSTA MANTLIGA MEES“ NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja kaasprofessor Külli Habicht

TARTU 2024

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Marge Lainsaar

Lühikokkuvõte

Eesti kirjakeel on aja jooksul palju muutunud ning olnud kuni 19. sajandini saksa keele mõjusfääris. Saksa keele struktuuride eeskujul kasutati kirjakeeles palju mitmesõnalisi konstruktsioone. 19. sajandi teisel poolele alanud keelearendustöö üks eesmärke oli võõrmõjulistest konstruktsioonidest vabanemine ning kirjakeele ökonoomsemaks ja väljendusjõulisemaks muutmine. Töös uuritakse eesti kirjakeele analüütilisuse-sünteetilisuse skaala muutusi Eduard Vilde jutustuse „Musta mantliga mees“ kolme eri aegadest pärineva väljaande näitel. Analüüsi aluseks on 334 keelendit, mis jagunevad sõnühendit sisaldavateks konstruktsioonideks, käändsõnadega ning perifrastiliste ja ahelverbidega seotud konstruktsioonideks. Uurimuse tulemusena selgus, et Vilde keelekasutuse kui võimaliku indikaatori põhjal otsustades on eesti kirjakeel 19. sajandi lõpust kuni 1920. aastateni muutunud märgatavalt sünteetilisemaks ja et need muutused on püsima jäänud ka 21. sajandil.

Võtmesõnad: morfosüntaks, sõnatuletus, analüütilisus, sünteetilisus, eesti kirjakeel

Sisukord

Sissejuhatus.....	6
1. Analüütilisus ja sünteetilisus keeles.....	9
2. 16.–20. sajandi esimese poole kirjakeele ülevaade	11
3. Eduard Vilde elu, looming ja keelekasutus.....	13
3.1. Eduard Vilde elu ja looming	13
3.2. Eduard Vilde keelekasutus.....	14
4. Uurimismaterjal ja -meetod	19
4.1. Uurimismaterjal	19
4.2. Uurimismeetod.....	19
5. Keelendite analüüs	21
5.1. Sõnaühendit sisaldavad konstruktsioonid	22
5.1.1. Sõnaühend või liitsõna	22
5.1.1.1. Määrsõna või liitmäärsõna	24
5.1.1.2. Nimisõna või liitnimisõna.....	28
5.1.1.3. Tegusõna või liittegusõna	35
5.1.1.4. Omadussõna sisaldav fraas või liitomadussõna.....	43
5.1.1.5. Asesõnaline sõnaühend või liitasesõna	45
5.1.1.6. Kaassõnaline sõnaühend või liitkaassõna	46
5.1.1.7. Arvsõnaline sõnaühend või liitarvsõna	46
5.1.2. Sõnaühend või tuletis.....	47
5.2. Käändsõnadega seotud konstruktsioonid	48
5.2.1. Pronoomeni väljajätt	48
5.2.1.1. <i>Ma-/mina</i> -pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm.....	50
5.2.1.2. <i>Sa</i> -pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm.....	52
5.2.1.3. <i>Ta-/tema</i> -pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm	53

5.2.1.4. <i>Me-/meie</i> -pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm.....	53
5.2.1.5. <i>Te-/teie</i> -pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm.....	54
5.2.1.6. <i>Nad-/nemad</i> -pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm.....	55
5.2.2. Kaassõnafaas või käändevorm.....	55
5.3. Perifraatiliste ja ahelverbidega seotud konstruktsioonid.....	62
5.3.1. <i>Saama</i> -konstruktsioonid	63
5.3.2. <i>Hakkama</i> -konstruktsioonid	63
Kokkuvõte.....	65
Kirjandus.....	67
The Variation of Analytical and Synthetic Expressions in the Case of Eduard Vilde's Narrative „The Man in the Black Coat“. Summary	70

Sissejuhatus

Bakalaureusetöö teema puudutab morfosüntaksi ja sõnamoodustuse valdkonda, keskendudes sisult samatähenduslike mitmesõnaliste (analüütiliste) ja ühesõnaliste (süntheetiliste) keelekujude varieerumisele eesti ilukirjanduskeeles. Liitstruktuuride kirjelduse kaudu tekib kokkupuude ka ortograafia valdkonnaga, keelendite kokku-lahkukirjutamise tavaga kirjakeeles. Töös uuritakse Eduard Vilde jutustuse „Musta mantliga mees“ 1886., 1923. ja 2010. aasta trükis leiduvaid keelendeid, mis varieeruvad analüütilisuse ja süntheetilise skaalal, ning võrreldakse analüütiliste ja süntheetiliste keelendite osakaalu muutumist ajas. Selle taustaks on eesti kirjakeele arendamise seisukohad ning nende muutumine aja jooksul, alates 19. sajandi lõpust kuni tänapäevani. Analüüsiks kõrvutasin jutustuse kolme trükki lauselaulselt omavahel, otsides keelendeid, mis muutuvad analüütilisuse ja süntheetilise skaalal. Lõplikku analüüsi kaasasin 334 keelendit. Need jaotasin materjalist lähtudes kolme suuremasse rühma: sõnaühendit sisaldavad konstruktsioonid, käändsõnadega seotud konstruktsioonid ja verbidega seotud konstruktsioonid.

Eesmärgi saavutamiseks sõnastasin järgmised uurimisküsimused:

1. Missuguseid analüütiliste ja süntheetiliste keelendite varieerumise kasutusjuhte leidub Eduard Vilde jutustuses kolme trükki kõrvutades?
2. Kuidas on muutunud Eduard Vilde jutustuse eri redaktsioonide keelekasutus ajas?
3. Millistes keelendites on muutus toimunud suurema süntheetilise või suurema analüütilise suunas?

Töö fookuses on analüütilisuse ja süntheetilise avaldumine eri aegade eesti kirjakeeles. Analüütilisuse ja süntheetilise varieerumist on varem eesti keeles uuritud erinevatest aspektidest, kuid vähe. Külli Habicht ja Helle Metslang (2015) uurisid 17.–18. sajandi mitme- ja ühesõnalisi verbe, *ära*-ühendeid ning kaassõna *peal* ja alalütleva käändevormi kasutust. Nad jõudsid jõudsid järeldusele, et 17. sajandi lõpu kirjakeeles on süntheetiliste keelekujude kasutamine suurenenud. Selle põhjused on keelereform, mille käigus sooviti vabaneda saksapärasest keelejoontest. Samale tulemusele jõudis ka Liina Pärismaa (2019, 2020) kui vaatles 17.–18. sajandi kirjakeeles olevaid analüütilisi ja süntheetilisi koha- ning tulevikutarindeid. Helle Metslang, Külli Habicht, Pärtel Lippus, Karl Pajusalu (2022) on analüüsinud ja võrrelnud partiklite *ära* ja *peal* kasutamist eesti vanemas kirjakeeles, kaasaegses keeles, veebitekstides ning spontaanses suulises kõnes. Nad jõudsid järeldusele, et mõlemat partiklit kasutatakse ühendites rohkem kui süntheetilisi verbivorme. Analüütilisi vorme kasutati

rohkem, sest kõnelejad taotlesid vormikasutuses läbipaistvust ja soovisid sellega vältida vigu vormide moodustamisel.

Alates 19. sajandi lõpust on eesti kirjakeel üsna palju muutunud. 19. sajandi kirjakeel toetus mitmete morfosüntaktiliste konstruktsioonide väljendamisel saksa keelele (Metslang, Habicht 2018). Seetõttu tuli saksa keele mõjul eesti kirjakeelde saksapäraseid jooni, näiteks kaassõnade kasutamine käändevormide asemel või *saama*-tuleviku kasutamine (Erelt 2006: 23; Metslang, Habicht 2018). 20. sajandi alguses aga toimus kirjakeele teadlik arendamine, sh keeleuendusliikumine, mille eesmärgiks oli loobuda saksamõjulistest keelejoontest (Aavik 1924a).

Kui Vilde avaldas 1886. aastal oma jutustuse „Musta mantliga mees“, oli eesti kirjakeele morfosüntaktilises struktuuris veel tugev saksa keele mõju, mis tähendas rohkete saksa keele eeskujuliste analüütiliste konstruktsioonide kasutamist (Habicht, Metslang 2015). Jutustuse 1923. a trüki ilmumise ajal arendati aktiivselt eesti kirjakeelt. Põhiliseks eesvedajaks oli Johannes Aavik, kelle üheks põhiliseks eesmärgiks oli vabaneda saksamõjulisest keelekasutusest, mistõttu muutus keel ka sünteetilisemaks (Aavik 1924a). Töös püüangi välja selgitada, kuidas kirjakeele arendamise püüdlused kajastuvad populaarse kirjaniku Vilde jutustuse eri aegadest pärit trükkide keelekasutuses.

17.–19. sajandil oli eesti kirjakeeles palju saksapäraseid jooni, mistõttu olid ülekaalus ka analüütilised konstruktsioonid. 20. sajandi esimesel poolel vähenes analüütiliste keelekujude kasutamine keelekorralduse ettekirjutuste tulemusel ning suurenes sünteetiliste kujude kasutamine (Habicht, Metslang 2015). Sellele tuginedes püstitan siinses uurimuses hüpoteesi, et Vilde jutustuse keelekasutuse kui indikaatori põhjal otsustades suureneb umbes 150 aasta jooksul kirjakeeles sünteetiliste tarindite osakaal.

Töö koosneb viiest sisuosast: kolmeosalisest taustapeatükist, mis pakub ülevaate analüütiliste ja sünteetiliste keelendite määratlemise, eesti kirjakeele arendamise ning Eduard Vilde elu, loomingu ja keelekasutuse kohta; materjali ja meetodi kirjeldusest ning analüüsisosast.

Taustaosa esimeses peatükis määratlen terminid *analüütilisus* ja *sünteetilisus* ning tutvustan eesti keele muutumist analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal. Teises peatükis kirjeldan 16.–20. sajandi I poole kirjakeeles toimunud muutusi. Kuigi jutustuse esimene analüüsitav trükk pärineb 19. sajandi lõpust, kaasasin kirjeldusse ka 16.–18. sajandi, et anda terviklik ülevaade kirjakeele kasutuses toimunud muutustest. Kolmas peatükk annab ülevaate Vilde elust, loomingust ja keelekasutusest ning jaguneb kaheks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis annan ülevaate Vilde eluloost, karjäärast ning tema olulisematest teostest. Teine alapeatükk toetub

Vilde keelekasutust iseloomustades Johannes Aaviku (1924b), Aino Kiindoki (1958) ja Villem Altoa (1973) varasematele käsitlustele. Keelekasutuse ülevaates keskendun eelkõige saksapärase keelejoonte avaldumisele Vilde teostes. Uurimismaterjali ja -meetodi osa jaguneb kaheks: materjali osas tutvustan materjali valikut ning meetodi osas kirjeldan, kuidas leitud keelendeid on analüüsitud.

Analüüsiosa on jagatud kolmeks alapeatükiks, kus käsitlen sõnaühendit sisaldavaid konstruktsioone, käändsõnaga seotud konstruktsioone ning perifrastiliste ja ahelverbidega konstruktsioone. Esimene analüüsi alapeatükk jaguneb kaheks: eraldi on vaatluse all sõnaühendi või liitsõna ning sõnaühendi või tuletise kasutus. Esimeses alapeatükis vaatlen, kuidas muutuvad eri sõnaliikide sõnaühendid ja sisult samatähenduslikud liitsõnad jutustuse kolmes trükis. Teises alapeatükis on vaatluse all üksikud näited, kus varieerub sõnaühendi või tuletise kasutus. Analüüsiosa teises peatükis on vaatluse all käändsõnadega seotud konstruktsioonid. See peatükk sisaldab kahte alapeatükki, millest esimeses vaatlen isikulise asesõna ja verbivormi varieerumist ning teises kaassõnafraaside ja samatähenduslike käändevormide vaheldumist. Iga (ala)peatüki lõpus on lühikesed kokkuvõtted, kus esitan peamised tendentsid. Analüüsiosa näitelauseid pärinevad Vilde teose „Musta mantliga mees“ kolmest trükist: iga näiteploki esimene näitelause on pärit 1886. aasta trükist, teine 1923. a trükist ja kolmas 2010. a trükist. Iga näiteplokk moodustab sellisena kergesti võrreldavate osadega terviku.

1. Analüütilisus ja sünteetilisus keeles

Mõisted *analüütilisus* ja *sünteetilisus* võttis esimesena kasutusele August Wilhelm von Schlegel 1818. aastal, et kirjeldada keelte vormimoodustuse põhitüüpide eripära (Haspelmath, Michaelis 2017: 2). Analüütilised vormid on mitmesõnalised konstruktsioonid, kus grammatilised vormid avalduvad omaette sõnadena (Haspelmath 2017: 3; Metslang *et al.* 2022: 1), näiteks *meie näeme, vankri peale, ära surema, on hakanud tulema*. Kuna analüütilisust väljendavad grammatilised vormid, seostub analüütilisusega läbipaistvus (Metslang *et al.* 2022: 2), mis väljendub vormide selguses, sest vormide koosseisus avaldub rohkem grammatilist materjali (Szmrecsanyi 2009: 322–323; Metslang *et al.* 2022: 2).

Analüütilised vormid võivad tekkida ka teise keele mõjutusel, kui võetakse (osaliselt) üle selle keele grammatilised mustrid. Nii võivad käändevorme asendada kaassõnafraasid, sünteetilised mineviku- ja tulevikuvormid muudetakse analüütiliseks (Haspelmath, Michaelis 2017: 6–7). Näiteks vastavalt *õlale vs. õla peale, käinud vs. oli käinud, teed vs. hakkad tegema*.

Sünteetilised vormid seevastu annavad grammatilise tähenduse edasi ühe sõnavormiga, näiteks *teate, rõdule, minema*, kus analüütilised vormid võiksid olla vastavalt *teie teate, rõdu peale, ära minema*. Sünteetilised vormid sisaldavad seega seotud morfeeme, mis avalduvad erinevates sõnavormides (Szmrecsanyi 2009: 319, 340; Haspelmath, Michaelis 2017: 3; Metslang *et al.* 2022: 1). Sünteetilisust iseloomustab ökonoomne kodeerimine ja grammatilise väljendusvõime suurenemine (Szmrecsanyi 2009: 322–323; Metslang *et al.* 2022: 2), sest sisu on võimalik edasi anda vähema hulga grammatiliste konstruktsioonidega.

Analüütiline vorm muutub sünteetiliseks, kui analüütiliste fraaside asemel hakatakse keeles kasutama ühesõnalisi käändsõna- või verbivorme. Nii võib analüütiline keelend kanda samasugust tähendust nagu sünteetiline keelend (Metslang *et al.* 2022: 3), näiteks *laua peal vs. laual, ära uppuma vs. uppuma, oleks teinud vs. teinuks*. Sünteetilised vormid võivad keelekasutusest kaduda ka asenduseta, selle näiteks on inglise keele vanad soomääratlusega omadussõnad või vanemate germaani keelte kahesõnalised vormid (Haspelmath, Michaelis 2017: 6).

17.–19. sajandi eesti kirjakeelt korraldasid peamiselt sakslased (Habicht, Metslang 2015), mistõttu mõjutas eesti kirjakeelt suurel määral saksa keel. Keelelise väljenduse parema mõistetavuse huvides kasutati palju analüütilisi vorme (Haspelmath, Michaelis 2017: 2, 6, 11, 14), mistõttu oli analüütiliste vormide osakaal 17.–19. sajandi kirjakeeles suur (Habicht, Metslang 2015; Metslang *et al.* 2022: 2, 17). Sellist sotsiaalset olukorda, kus ühiskonnas on

palju teise keele kõnelejaid, kes eelistavad kasutada läbipaistvaid vorme, on nimetatud ekstraläbipaistvuse hüpoteesiks. See toob kaasa teise keele joonte ülevõtmise ja analüütiliste vormide liigkasutamise, eriti kui tegelikult on võimalik nende asemel kasutada sünteetilisi konstruktsioone. (Szmerecsanyi 2009: 323, 330; Siegel *et al.* 2014: 74; Haspelmath, Michaelis 2017: 11, 12)

17.–19. sajandil tuli eesti keelde palju saksa keele sõnavara ja grammatilisi mõjutusi (Metslang, Habicht 2018). Näiteks tulid saksa keele mõjutusel eesti keelde *hakkama-* ja *saama-* tulevikuvorm, mis on tänapäevani säilinud, kuid mis pole kujunenud grammatilisteks tulevikuvormideks ega ole keeles domineerivad tuleviku väljendamise vahendid. Selliseid tulevikuvorme ei ole ka üheski teises läänemeresoome keeles. (Erelt 2006: 23)

Alates 20. sajandi algusest on eesti kirjakeeles toimuvat mõjutanud rahvuslik keelekorraldus. 20. sajandi alguses eelistati sünteetilisi vorme, sest need on eesti keelele iseloomulikumad (Metslang *et al.* 2022: 3). Johannes Aavik (1924, 1936) nimetas analüütilisi konstruktsioone saksamõjuliseks ja väitis, et need mõjuvad tekstis liialdustena, mistõttu võib neid tema sõnul tekstist välja jätta, kui tähendus ei muutu.

2. 16.–20. sajandi esimese poole kirjakeele ülevaade

16. sajandil kujunesid välja põhjaeestiline tallinna kirjakeel ja lõunaeestiline tartu kirjakeel, mis baseeruvad eri murretel. Kaks kirjakeelt arenesid kuni rahvuse kujunemiseni ning ühtse rahvuskeele tekkimiseni paralleelselt. (Kask 1958: 21; Laanekask 1992: 1172; 2004: 16) Kuigi põhja- ja lõunaeeesti keel puutusid tihedalt kokku ja mõjutasid seeläbi üksteist, toetusid need kujunemisajal erinevatele ortograafiatele: põhjaeeesti kirjakeel toetus saksa ja lõunaeeesti keel ladina ortograafiale (Kask 1958: 9), mistõttu arenesid tartu ja tallinna kirjakeel erinevalt (Selirand, Siilivask 1998: 144).

Eesti kirjakeelt hakkasid 17. sajandil kujundama põhiliselt saksa vaimulikud, kes lähtusid kirjakeele kujundamisel oma emakeele eeskujust – üldjuhul oli selleks saksa keel (Raag 2008: 30–31). Sellel ajal arendati peamiselt eesti keele leksikat ja grammatikat, mis sajandi lõpuks ka mingil määral ühtlustusid. Ka 17. sajandi lõpus puudusid eesti kirjakeeles veel ühtsed ortograafiapõhimõtted ja sõnavara. 17. sajandil ilmusid esimesed eestikeelsed tekstid, samuti esimesed grammatikad – 1637. aastal H. Stahli põhjaeestikeelne grammatika, 1649. aastal J. Gutsclaffi lõunaeestikeelne grammatika ja 1693. aastal J. Hornungi eesti keele grammatika (Selirand, Siilivask 1998: 142, 144; Laanekask 2004: 20; Kasik 2011: 25–26, 44).

18. sajandil, seoses Piibli trükiks ettevalmistamisega, hakatakse eesti keelele pöörama rohkem tähelepanu. 1732. aastal ilmus A. T. Helle eesti keele grammatika, mis sisaldas ka üsna mahukat sõnaraamatut, mis oli abiks Piibli tõlkimisel. (Laanekask 1992: 1172, 1175; Selirand, Siilivask 1998: 189; Laanekask 2004: 32) Sajandi lõpus toimus oluline muutus eesti kirjakeele korraldamises ja eesti keele uurimises – senise saksa keelele toetumise asemel hakati tuge otsima soome(ugrilisest) orientatsioonist (Laanekask 1992: 1175).

18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses muutus oluliseks kirjakeele kirjeldamine ja arendamine, et ka talupojad saaksid keele kohta vajalikku infot. Tänu sellele suurenes eestikeelsete trükiste arv. (Selirand, Siilivask 1998: 230; Laanekask 2004: 31; Kasik 2011: 42) 19. sajandi teisel ja kolmandal kümnendil kerkis küsimus, kas on vaja kahte kirjakeelt või on parem üks ühine kirjakeel, mis ühendaks kahe kirjakeele parimad jooned. Samal ajal katsetati variante, mis ei viinud ühise kirjakeeleni, sest ühise kirjakeele kujundamise ja arendamise meetoodika ei olnud ette läbi mõeldud. (Laanekask 2004: 11)

Samuti kerkis 19. sajandil teinegi kirjakeele kitsaskoht – vana kirjaviis ei arvestanud eesti keele häälduse süsteemiga. Näiteks ei võimaldanud vana kirjaviis eristada esimeses vältes konsonanti teise- või kolmandavälteisest. (Laanekask 2004: 35) Seda ja teisi eesti keele

kitsaskohti arutati ajakirjas “Beiträge”, mis oli pühendatud eesti keele uurimisele ja arendamisele. Näiteks arutleti seal ortograafia, sõnamuutmise, lauseõpetuse ja sõnavara üle (Kasik 2011: 42).

19. sajandi teisel poolel, ärkamisajal, hakkasid eesti keelt arendama eestlased ise. Selle ajani tegid seda sakslased, mistõttu oli eesti keeles palju saksapäraseid konstruktsioone. Rahvusliku ärkamise ajal pöörati tähelepanu eesti keeles leiduvatele saksapärasele joontele ja nendest vabanemisele, ortograafiareformile, eesti keele kasutusala laiendamisele. See aitas kaasa eesti keele staatuse paranemisele ühiskonnas. (Kask 1958: 9; Laanekask 2004: 11; Metslang, Habicht 2018: 111–113)

20. sajandi esimesel poolel oli fookuses eesti keele normimine Johannes Aaviku juhtimisel. Tema üks põhiideedest oli vabaneda saksapärastest konstruktsioonidest, arendada grammatikat ja rikastada sõnavara. (Aavik 1924a: 45; Kask 1970: 21; Plado 2022). Sõnavara täiendatakse võõrkeelsete sõnade kohandamisega eesti kirjakeelde, uute sõnade loomise ja murdesõnade kasutusele võtmisega. 20. sajandi algul toimus neli keelekonverentsi, millest igühel on oluline tähtsus praeguse eesti keele kujunemisel ja kujundamisel. Keelekonverentsidel arutleti kirjakeele õigekirja ja vormiõpetuse üle. (Raag 2008: 124, 142).

Kui 20. sajandi lõpu kirjakeeles olid keelekorralduses käsud ja keelud, kuidas kirjutada, siis 21. sajandi esimesel poolel on sellisest lähenemisest loobutud. Käskude ja keeldude asemel on keelekorraldus pigem nõuandev, soovitav ja suunav (Päll 2019: 110; Lindström 2021: 454). Keelekorralduse põhiülesandeks võiks tänapäeval olla seista vastu keele vaesumisele, selgitada keelekasutajale keele rikkusi ja õpetada neid teadlikult kasutama (Päll 2019: 111; Lindström 2021: 454).

3. Eduard Vilde elu, looming ja keelekasutus

Peatükk „Eduard Vilde elu, looming ja keelekasutus“ on jagatud kaheks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis „Eduard Vilde elu ja looming“ kirjeldan Vilde elulugu ja annan ülevaate tema karjäärist ning olulisematest teostest. Teises alapeatükis „Eduard Vilde keelekasutus“ tutvustan Vilde teostes leiduvaid saksapäraseid keelejooni, toetudes varasematele ülevaadetele: Johannes Aaviku käsitlusele „Vilde „Kogutud teoste“ keeleline arvustus“ (1924b) ja Aino Kiindoki artiklile „Mõningaid märkmeid E. Vilde teoste keelest“ (1958).

3.1. Eduard Vilde elu ja looming

Eduard Vilde sündis 4. märtsil 1865. aastal Pudivere mõisas. Ta õppis aastatel 1875–1882 kolmes saksakeelses koolis: Tallinna Kentmanni koolis ning elementaar- ja kreiskoolis. (Kruus, Puhvel 2000: 672; Annus *et al.* 2001: 135)

Eduard Vilde töötas elu jooksul erinevate ajalehtede toimetajana, tema karjäär algas ajakirjanikuna. Ta töötas ajalehtede Virulane (1883–1886), Postimees (1886–1888 ja 1893–1896), Zeitung für Stadt und Land (1889–1890), Eesti Postimees (1898–1901) ja Uudised (1904–1905) toimetustes (Kruus, Puhvel 2000: 672). Vilde kasutas ajalehtede toimetustes töötamist võimalusena oma lugude avaldamiseks. Näiteks avaldas ta Teatajas ajalooromaanid „Mahtra sõda“ (1902) ja „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (1903). (Annus *et al.* 2001: 135)

Aastatel 1890–1892 töötas Vilde vabakutselise ajakirjanikuna Berliinis, sest põgenes Eestist vangistuse vältimiseks. Ta tuli Eestisse tagasi 1917. aastal ning alustas tööd ajakirjanikuna, Eesti Vabariigi saadikuna ja Estonia teatris dramaturgina. (Kruus, Puhvel 2000: 672; Annus *et al.* 2001: 136) Aktiivse kirjandusinimesena kuulus ta mitmesse organisatsiooni ja rühmitusse: Eesti Kirjanike Liitu (1922), Eesti Kirjanduse Seltsi (1925), samuti oli ta Eesti Ajakirjanikkude Liidu (1925) ja Soome Kirjanike Liidu (1925) auliige ning Tartu ülikooli audoktor (1929). Eduard Vilde suri 26. detsembril 1933 Tallinnas ning on maetud Tallinna Metsakalmistule. (Kruus, Puhvel 2000: 672)

Vilde alustas oma kirjanikukarjääri 17-aastasena, kui avaldas esikteose „Kurjal teel“ (Annus *et al.* 2001: 135, 137). Algusaastatel toetus ta eeskujuna välismaisele ajaviitekirjandusele ja põnevuslugudele (Alttoa 1973: 11; Annus *et al.* 2001: 136). Kuna Vilde oli 50 aasta jooksul väga viljakas kirjanik, on see 50-aastane ajajärk jaotatud kolme perioodi: varasem (1882–1895), teine (1896–1912) ja kolmas (alates 1912. a) periood (Annus *et al.* 2001: 136).

Varasemal perioodil (1882–1895) kirjutatud teostes süveneb Vilde sotsiaalsetesse probleemidesse, kujutuslaad on realistlik. Sel perioodil saavutab Vilde meisterlikkuse. (Alttoa 1973: 50; Annus *et al.* 2001: 136) Vilde esimesed realistlikud teosed on näiteks „Röövitud tiivad“ (1892), „Karikas kihvti“ (1893), „„Linda“ aktsiad“ (1894). Kirjaniku populaarsus kasvas tänu naljajuttudele „Ärapõletatud peigmehed“ (1885), „Vigased pruudid“ (1888), „Kosilane Rakverest“ (1889), „Noored hinged“ (1890), „Suguvend Johannes“ (1891) (Annus *et al.* 2001: 137).

Vilde teine kirjanduslik periood (1896–1912) tähistab eelkõige tema loomingu kõrgaega, eriti aastad 1901–1905 (Alttoa 1973: 64; Annus *et al.* 2001: 136). Sellel perioodil kirjutas Vilde tuntud ajaloolise triloogia: „Mahtra sõda“ (1902), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (1903), „Prohvet Maltsvet“ (1908); jutustusi („Astla vastu“ (1898), „Koidu ajal“ (1904)); novelle („Kuival“ (1909), „Tooma tohter“ (1908)). Ilmus esimene töölisromaan „Raudsed käed“ (1898), romaan „Külmale maale“ (1896), memuaar „Minu esimesed „tribulised“ “ (1904) (ilmus raamatuna 1923, sai tuntuks lasteraamatuna)). Tänu oma teoste populaarsusele kujunes ta eesti tuntuimaks kirjanikuks, kes keskendus kriitilise realismi kujutamisele. Selle perioodi avateos on „Külmale maale“ (1896). (Annus *et al.* 2001: 136–143)

Kolmandal perioodil (alates 1912. a) alustas Vilde näidendite kirjutamisega. Tema esimene näidend on „Tabamata ime“ (1912), millele järgnevad „Pisuhänd“ (1913) ja „Side“ (1917). Proosateostes on Vilde fookuses tegelaskujude ja tegevustiku arendamine, eeskätt tegelase sisemaailm ja suhted teistega. Sel perioodil ilmusid romaan „Mäeküla piimamees“ (1916), mis on selle perioodi tähtsaim proosateost; novellid „Asunik Woltershausen“ (1925), „Casanova jätab jumalaga“ (1932), lühipala „Kolmkümmend aastat armastust“ (1927). (Annus *et al.* 2001: 143–146)

3.2. Eduard Vilde keelekasutus

Eduard Vilde kasutab oma teostes põhiliselt põhjaeesti kirjakeelt, milles on palju saksa keele grammatilisi mõjutusi, sest Vilde ei olnud kunagi koolis eesti keelt õppinud (Alttoa 1973: 51). Ta õppis eesti kirjakeelt peamiselt ajalehtedest, mistõttu on just tema varasemates teostes palja saksapäraseid jooni – nendest ei olnud Vilde vabanenud ka 1880. aastate lõpuks. (Alttoa 1973: 13, 51–52)

Kuigi Vilde eesti kirjakeele pagas ei olnud suur, oli ta viljakas kirjanik, kes tõusis kiiresti üheks loetumaks autoriks. Vilde keelekasutus oli teistele autoritele ja lugejatele eeskujuks.

(Kiindok 1958: 90; Altoa 1973: 51) Vilde stiil ja hea keelekasutus meeldis paljudele – ka keeleinimestele, näiteks Aavikule ja Veskile (Viitol 2012: 108).

Peale seda kui Aavik oli 1913. aastal Postimehes avaldanud oma keeleuuendusliku käsitluse „Väiksed keelelised märkused“, kus soovitab kasutada soome laene, uudissõnu, lühikest mitmuse osastavat ning selgitab sõnade tähendusi, saatis ta Vildele kirja. Selles rõhutas Aavik nendevahelist sõprust, Vilde populaarsust ja suurt autoriteeti. Aavik tegi Vildele ettepaneku keeleuuendused oma teostes kasutusele võtta, et need kiiremini kasutusse läheksid. Vilde aga suhtus keeleuuendustesse ettevaatlikult – ta ei võtnud uusi sõnu automaatselt kasutusele ning talle ei meeldinud ka kunstlik sõnade pealesurumine. Vilde jaoks oli oluline, et uus sõna või vorm sobiks eesti keele kõlaga. (Viitol 2012: 107, 306)

Esimest korda kommenteeriti Eduard Vilde keelekasutust 1887. aastal, kui olid ilmunud jutustus „Musta mantliga mees“ (1886) ja naljajuttude kogu „Tallinna saladused“ (1887) (Mihkla 1972: 5). Vilde keelekasutust on oma ajale vastavalt kommenteerinud Johannes Aavik ja Aino Kiindok. (Aavik 1924b: 262; Kiindok 1958: 94) Lisaks neile on Vilde keelekasutust uurinud ka Villem Altoa („Eduard Vilde sõnameistrina“ 1973), Livia Viitol („Eduard Vilde“ 2012), Karl Mihkla („Eduard Vilde elu ja looming“ 1972). Samuti on Oksana Lutsõk teinud bakalaureusetöö teemal „Arhaismide esinemissagedus Eduard Vilde loomingus vene õppekeele kooli programmi arvestades“.

Järgnev Vilde keelekasutuse ülevaade toetub peamiselt Johannes Aaviku käsitlusele „Vilde „Kogutud teoste“ keeleline arvustus“ (1924b) ja Aino Kiindoki artiklile „Mõningaid märkmeid E. Vilde teoste keelest“ (1958). Esituse paremaks jälgimiseks jaotasin ülevaate kolmest keeletasandist lähtuvalt: morfoloogia, süntaks ja leksika. Morfoloogiaosa sisaldab ülevaadet käände- ja pöördevormide moodustamisest ja sõnatuletusest ning vormide kasutamisest. Süntaksiülevaate keskmes on Vilde saksapärase keelejoonte avaldumine. Leksikaosas kirjeldan kirjaniku sõnakasutust ja selle rikastumise viise.

Morfoloogia

Morfoloogiaosa jaguneb käände- ja pöördevormide ning sõnatuletuse ülevaateks. Käändevormide osas on ülevaade vormidest, mille moodustamine ja kasutamine valmistas Vildele raskusi. Pöördevormide jaotises on nimetatud ebasoovitavad vormid, mida Vilde kasutas. Sõnatuletuse osas on ülevaade tuletiste mõnevõrra ebajärjekindlast moodustamisest ja kasutamisest. Nende käsitluste puhul tuleb arvestada kirjutamise aega ning kirjakeeles kehtinud norminguid ja hoiakuid.

Aaviku analüüsile toetudes ilmneb, et Vildel oli raskusi eeskätt ainsuse osastava ja mitmuse omastava käändevormi moodustamisel. Ainsuse osastava moodustamisel kasutab Vilde standardkeele tunnuse *-t* asemel *-d* (*abikaasad* pro *abikaasat*, *seada summad* pro *seada summat*). Teisalt tuleb ette olukordi, kus Vilde on ainsuse osastava tunnuse (*-t* või *-d*) üldse ära jätnud (*tubli* pro *tubliti*). *a*-tüvelistest sõnadest moodustab Vilde mitmuse omastava vormi, kasutades *e*-tunnuse asemel *i*-tunnust, näiteks *silmi ees* pro *silme ees*. Ebajärjekindlalt kasutab Vilde ainsuse sisseütleva, *i*- ja *t*-mitmuse ning mitmuse osastava vorme. Ta moodustab astmevahelduslikest *l*-, *n*-, *r*-lõpulistest sõnadest ainsuse sisseütlevat käänet erinevate lõppudega. Mõnikord kasutab ta vormi moodustamiseks põhjaeestilist *e*-lõppu (*laua ääre*), selle kõrval aga ka lõunaeestilist *de*-lõppu (*hoolde*, *suurde*). Vilde kasutab vaheldumisi nii *i*- kui ka *t*-mitmust. *i*-mitmuse moodustamisel kasutab ta diftongi asemel ainult *i*-d (*teosist* pro *teoseist*). *i*- ja *u*-tüvelistest sõnadest mitmuse osastava vormi moodustamisel kasutab ta põhjaeestilist *a*-ga lõppevat mitmusevormi (*kaarta*, *pilta*, *tonta*) ja lõunaeestilist *e*-lõpulist vormi (*kaarte*, *pilte*, *tonte*). Samas *a*-tüvelistest sõnadest moodustab Vilde mitmuse osastava murdelise *e* abil, kuigi standardkeeles kasutatakse 20. sajandi algusö juba *i*-lisi vorme, näiteks *mokke* pro *mokki*, *muste* pro *musti*. (Aavik 1924b: 262–263)

Pööramisel kasutab Vilde sel ajal standardkeeles ebasoovitavaid vorme, näiteks *kõnelenud*, *kõnelege*, *tõrelenud* pro *kõnelnud*, *kõnelge*, *tõrelnud* (Aavik 1924b: 264). Aavik (1924b) soovib kasutada viimaseid vorme, sest tema on oma teostes sarnaseid vorme juba kasutanud, näiteks *lõpnud*, *õitsma*. Samas leidis Aavik Vildelt ka selliseid vorme, mida on tema arvates parem ilukirjandustekstides vältida, näiteks *ootnud* (parem *oodanud* – *ootnud* on Aaviku järgi kohane ainult luuletustes), *hülgada* (parem *hüljata*). (Aavik 1924b: 264)

Aavik (1924b) rõhutab, et Vilde võiks omadussõnatuletistes järjekindlamalt kasutada *lik*- ja *line*-liiteid (*seltskondilisest* pro *seltskondlikust*, *kirgline* pro *kirglik*, *südamline* pro *südamlik*). On selliseidki näiteid, kus Vilde kasutab Aaviku sõnul tarbetult *ne*-liite asemel *line*-liidet (*korrapäraline* pro *korrapärane*). Ebajärjekindlalt on Aaviku arvates kasutusel ka nimisõnatuletised, näiteks *sarnadus* ja *sarnasus*, *ihnsus* ja *ihnus* (Aavik peab paremaks viimaseid variante). Adverbituletiste moodustamisel kasutab Vilde vaheldumisi *-sti* ja *-lt* liiteid (ka samadest sõnadest), näiteks *hoolsasti* – *hoolsalt*, *kiiresti* – *kiirelt* (Aavik 1924b: 264–265).

Süntaks

Kuna Vilde on saanud hariduse saksakeelsetes koolides, on tema keelekasutuses palju saksapärasust. Kõige ilmsemalt avaldub see lauseehituses. Selle näiteks on Vilde tekstide keerukas sõnade järjekord: ta kasutab keerukaid modaalkonstruksioone, nt *võima*-verbiga (*et julge võida olla*); *saama*-tulevikku (näiteks *sega saan mina keelama, sinu vanemad saavad vihastatud*); täissubjekti osasubjekti asemel (näiteks *vihm sahis maha pro vihma sahis maha*) (Aavik 1924b: 266, 267; Kiindok 1958: 91; Altoa 1973: 52).

Aavik (1924) on Vilde keelekasutust analüüsid leidnud, et ta kasutab oma teostes eitust markeerides liiga palju *mitte*-vormi ja liigkasutab objektikäändena osastavat käänat. *Mitte*-vormiga väljendab Vilde eitust, mis on otsetõlge saksa keelest, *mitte* on tal kasutusel ka seal, kus on võimalik see välja jätta. Näiteks *ja ma ei häbene mitte teile seda tunnistamast pro ja ma ei häbene teile seda tunnistamast; viimne ei olnud mitte enam noor mees pro viimne ei olnud enam noor mees*. (Aavik 1924b: 266)

Vilde kasutab sihitise käändena omastava ja nimetava asemel osastavat käänat, millest tuleb ka osastava käände liigkasutamine. Näiteks *ma kosin Olgat pro ma kosin Olga, kattis nägu pro kattis näo, oma kohust täitnud pro oma kohuse täitnud* ja nominatiivi asemel *ajalehte lugema, mille ta kaasa toonud pro ajalehte lugema, mis ta kaasa toonud*. (Aavik 1924b: 267)

Vilde kasutab eesti keele kindla kõneviisi asemel kaudsust väljendavat konstruksiooni (*da*-infinitiiviga) ja kaudset kõneviisi, näiteks *kogemata sain kuulda, et minu vana sõber ... pealinnas elada pro pealinnas elab, kellel põhimõtteks, et õige põllumees pidavat pro põllumees peab, ta küsis, kus ma elada pro kus ma elan* (Aavik 1924b: 266).

Saksa keele mõjutusel kasutab Vilde palju kaassõnu, kuigi nende asemel oleks võimalik kasutada käändevorme. Ta kasutab palju kaassõnu *peal, peale, pealt* ja *sisse*. Näiteks *keele peale pro keelele, muru peal pro murul, selle pealt pro sellelt, põikuulitsa sisse pro põikuulitsasse, võlgade sisse pro võlgadesse*. (Aavik 1924b: 266) Aino Kiindok (1958) ja Johannes Aavik (1924b) on välja toonud, et Vilde tekstides on palju saksa keele määrava artikli eeskujul pronoomeni *üks* kasutamist. Näiteks *ehk ta küll üks paljas kontori kirjutaja oli olnud, avaldas üht niisugust hirmu ja ehmatust* (Kiindok 1958: 91).

Vilde jätab kõrvallausetest välja sidesõna *et* ja üldküsilausetest küsisõna *kas* küsimuste alguses. Näiteks *mulle öeldi, Teie olete maalija pro mulle öeldi, et Te olete maalija ja pidi ta temale õigust rääkima pro kas ta pidi temale õigust rääkima*. (Aavik 1924b: 266) Neidki võib pidada saksapäraseks keelejoonteks.

Leksika

Villem Altoa (1973: 52) on Eduard Vilde teoseid analüüsidest leidnud, et ta kasutab liiga palju saksakeelseid sõnu ja kõnekäände. Näiteks kasutab kirjanik palju saksa keele määramata artikleid *ein* tähenduses *see*, samuti sõna *vähe* tähenduses *natuke* – *ta hääl värises vähe pro ta hääl värises natuke* (Aavik 1924b: 267).

Vilde on oma teostes kasutanud ka palju murdekeelt ja rahvapäraseid keelendeid, et rikastada oma sõnavara ja seekaudu teoste stiili. Murdesõnade kasutamisel arvestab Vilde mõistetavusega lugeja jaoks. Paljud sellised sõnad on pärit Põhja-Eesti keskmurde alalt, näiteks *hingerama*, *luhtama*, *viiliti*, *uit*, *õletama*, *imbima*. Sõnavara rikastamiseks kasutas Vilde ka rahvapärast kõnekeelt, näiteks võrdlusi, vanasõnu, kõnekäände, epiteete ja väljendeid, nagu *vesihiidlane*, *hobuhiidlane*, *küünarpuurüütel*, *elutilk*, *palasilk*, *tutspard*, samuti naljatlevalt ümbertehtud kohanimed, nagu Rakupill 'Rakvere'. (Kiindok 1958: 90, 92, 96–97) Lisaks leidub kirjaniku teostes kujundina ka isikustamist, näiteks *mõnele tuleb teenistus tuppä; kuri soetõbi oli juuksed maha katkunud* (Altoa 1973: 152)

Kirjaniku töö ja keelekasutuse kokkuvõte

Eduard Vilde on tuntud eesti näite- ja proosakirjanik, eesti kriitilise realismi suuna algataja ning dramaturg. Ta alustas kirjanikukarjääri 1880ndate alguses ja tema kirjanikutegevus kestis umbes 50 aastat (Altoa 1973: 9; Annus *et al.* 2001: 136). Vilde alustas põnevuslugude kirjutamisega, järgnesid naljajutud, ajalooline triloogia, psühholoogilised romaanid, näidendid. Tema rikkalik ilukirjanduslik looming on eesti kirjanduse ajaloos suure tähenduse ja tähtsusega. (Annus *et al.* 2001: 146)

Johannes Aavik ja Aino Kiindok kinnitavad, et Vilde keelekasutus on mitmekesine. Vildele oli oluline kirjakeele tava järgimine, mistõttu hakkas ta kirjakeelsele väljendusele alates 20. sajandi algusest suuremat tähelepanu pöörama (Kiindok 1958: 94). Seda kinnitab asjaolu, et ta võttis Aaviku keeleuendused vastu ning hakkas kasutama näiteks *i*-mitmust ja keeleuenduslikke sõnu, nagu *nimeomane*, *tavapärase*, *eelistub*, *nautida*, *julm*, *suhe*, *saavutamine* (Aavik 1924b: 267). Kirjaniku jaoks oli oluline, et ilukirjanduslike teoste sõnavara oleks lugejale arusaadav ning seetõttu kasutas ta teadlikult murdekeelt ja rahvapäraseid keelendeid.

4. Uurimismaterjal ja -meetod

4.1. Uurimismaterjal

Töö analüüsi aluseks valisin Eduard Vilde jutustuse „Musta mantliga mees“ 1886., 1923. ja 2010. aasta trükid. Väljaannete valikul lähtusin sellest, et iga analüüsitava trükk pärineks erinevast sajandist. Eesmärk oli võrrelda analüütiliste ja sünteetiliste sõnakujude kasutamist ja nende varieerumist. Valiku tegemisel lähtusin ka sellest, millised trükid olid kättesaadavamad. Jutustus „Musta mantliga mees“ on uustrükkidena ilmunud ka aastatel 1952, 2001, 2016.. Kõik need trükid on täiendatud. 1886. aasta trükk on esmatrükk ning 1923. a trükki on Vilde ise täiendanud ja parandanud.

Valisin Eduard Vilde teose, kuna tema keelekasutust on seni üsna vähe uuritud. Helle Metslang ja Külli Habicht (2018) on uurinud 19. sajandi kirjanike keelekasutust. Nad võtsid aluseks J. W. L. von Luce, F. R. Kreutzwaldi, C. R. Jakobsoni ja E. Vilde teosed ja otsisid nendest sulandkeelele iseloomulikke jooni – objektikääne, *saama*-tuleviku kasutamine ning keerukate tegusõnade konstruktsioonide kasutamine.

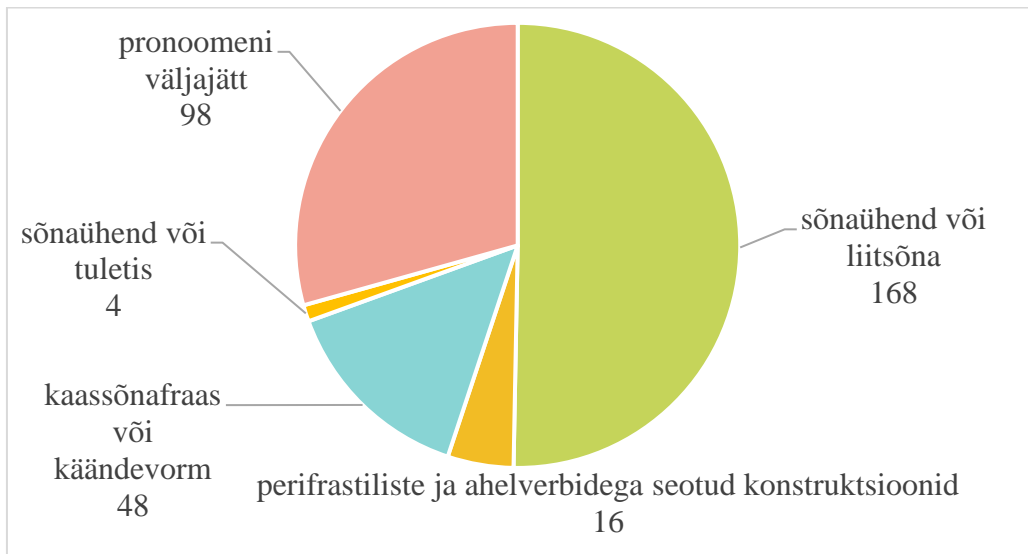
Samuti mõjutas valikut see, et ta on eesti päritolu populaarne kirjanik, kes tegutses mitmes valdkonnas, sh ajakirjanduses, ja kelle keelekasutus võiks tänu sellele sobida näiteks eesti kirjakeele kasutuses ilmnevate tendentside kohta.

4.2. Uurimismeetod

Eduard Vilde jutustusest „Musta mantliga mees“ otsisin käsitsi analüüsides keelendeid, mis varieeruvad analüütilisuse ja sünteetilisuse kasutuse skaalal. Esmalt kõrvutasin 1886. a ja 1923. a trükke, kust otsisin kõiki mitme- ja ühesõnalisi konstruktsioone, mis varieeruvad trükkide lõikes. Seejärel tegin sedasama 1923. a ja 2010. a trükkidega ning viimaks kõrvutasin 1886. a ja 2010. a trükke. Analüüsi tulemuste kohta tegin Excelis võrdlustabeli, kus märgendasin kõik võrreldud varieeruvad sõnakujud. Viimaks analüüsisin ja kõrvutasin valitud keelendite kasutamise tendentse kolmes jutustuse väljaandes.

Trükke kõrvutades leidsin 334 keelendit, mis varieeruvad analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal. Analüüsi paremaks jälgimiseks jagasin need viide suuremasse rühma: sõnaihend või

liitsõna (168), pronoomeni väljajätt (98), kaassõnafraas või käändevorm (48), *saama-* ja *hakkama-*verbikonstruktsioonid (16), sõnaühend või tuletis (4). (vt Joonis 1)

Joonis 1. Keelendite jaotus

5. Keelendite analüüs

1886. aasta trüki analüüsitavates lausetes on kokku 323 analüütilist (93%) ja 11 sünteetilist vormi (7%). Kõige rohkem on sünteetilisi vorme sõnaühendi ja liitsõna rühmas (8). Pronoomeni väljajätu, *saama*- ja *hakkama*-konstruktsiooni ning sõnaühendi ja tuletise kohta on üks näide. (vt Tabel 1)

1923. aasta trükis on märgatavalt suurenenud sünteetiliste vormide kasutamine: analüütilisi vorme on kokku 29 (10%) ja sünteetilisi 305 (90%). Kõige rohkem sünteetilisi vorme on sõnaühendi ja liitsõna (142) ning pronoomeni väljajätu rühmas (97). Ülejäänud sünteetilised kasutusjuhud jagunevad: kaassõnafraas või käändevorm (48), *saama*- ja *hakkama*-konstruktsioonid (15), sõnaühend ja tuletis (3). (vt Tabel 1)

2010. aasta trükis on analüütiliste ja sünteetiliste vormide kasutamine endiselt valdavalt sünteetiline: analüütilisi konstruktsioone on 29 (11%), sünteetilisi konstruktsioone 305 (89%). Kõige rohkem sünteetilisi kasutusjuhte on sõnaühendi ja liitsõna (149) ning pronoomeni väljajätu (91) kohta. Ülejäänud sünteetilised konstruktsioonid jagunevad: kaassõnafraas või käändevorm (48), *saama*- ja *hakkama*- konstruktsioonid (14), sõnaühend ja tuletis (3). (vt Tabel 1)

Tabelist 1 on näha, et võrreldes 1886. a trükiga on 1923. a trükis märgatavalt suurenenud sünteetiliste kujude kasutamine, mis näitab, et keeleuueenduse ideed võeti kirjakeeles kasutusele ja loobuti saksapäraseks peetud analüütilistest konstruktsioonidest (Aavik 1924a, 1936). 2010. a trükis on analüütiliste ja sünteetiliste kujude kasutamine mõnevõrra tasakaalustunud, kuigi ülekaalus on endiselt sünteetilised kasutusjuhud.

Tabel 1. Keelendite muutumine analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal

	1886		1923		2010		Keskmine	Kokku
	A	S	A	S	A	S		
Sõnaühend ja liitsõna	160	8	26	142	19	149	87%	168
	95%	5%	15%	85%	11%	89%		
Pronoomeni väljajätt	97	1	1	97	7	91	96%	98
	99%	1%	1%	99%	7%	93%		
Kaassõnafraas või käändevorm	48	0	0	48	0	48	100%	48
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		
Perifrastiliste ja ahelverbidega seotud konstruktsioonid	15	1	1	15	2	14	91%	16
	94%	6%	6%	94%	13%	88%		
Sõnaühend ja tuletis	3	1	1	3	1	3	75%	4
	75%	25%	25%	75%	25%	75%		

A=analüütiline kuju, S=sünteetiline kuju

5.1. Sõnaühendit sisaldavad konstruktsioonid

Sõnaühendi moodustavad kaks iseseisvat sõna, liitsõna on aga kahe sõna liitmisel tekkinud kompleks sõna, kus ühele sõnale lisatakse teise sõna tüvi. Kui sõnaühend ja liitsõna koosnevad samadest sõnadest ja neil ei ole tähenduserinevust, võib sõnaühendi ja liitsõna kasutamine varieeruda, näiteks *päikesekiirgus* vs. *päikese kiirgus*. Fraasi kokkukirjutamist mõjutavad fraasi kasutussagedus, struktuuritegurid, tähenduse eristamise vajadus, sõnaühendi ees olev laiend ning ühesõnalised ja ainsusevormis laiendid. Liitsõnad kirjutatakse alati kokku. (Metslang *et al.* 2023: 29)

5.1.1. Sõnaühend või liitsõna

Analüüsitava materjalis varieerub sõnaühendi ja liitsõna kasutamine 168 lauses. Kõige suurema osakaaluga on määrsõna ja liitmäärsõna (59), nimisõna ja liitnimisõna (57) ning tegusõna ja liittegusõna (27) rühm. Ülejäänud rühmad on omadussõna ja liitomadussõna (18), asesõna ja liitasesõna (5), kaassõna ja liitkaassõna (1) ning arvsõna ja liitarvsõna (1). (vt Tabel 2)

Tabel 2. Sõnaühend ja liitsõna varieerumine analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal

	1886		1923		2010		Keskmine	Kokku
	A	S	A	S	A	S		
määrsõna ja liitmäärsõna	58	1	12	47	8	51	83%	59
	98%	2%	20%	80%	14%	86%		
nimisõna ja liitnimisõna	52	5	9	48	6	51	87%	57
	91%	9%	16%	84%	11%	89%		
tegusõna ja liittegusõna	25	2	3	24	5	22	85%	27
	93%	7%	11%	89%	19%	81%		
omadussõna sisaldav fraas ja liitomadussõna	18	0	1	17	0	18	97%	18
	100%	0%	6%	94%	0%	100%		
asesõnaline sõnaühend ja liitasesõna	5	0	0	5	0	5	100%	5
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		
kaassõnaline sõnaühend ja liitkaassõna	1	0	0	1	0	1	100%	1
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		
arvsõnaline sõnaühend ja liitasesõna	1	0	1	0	0	1	50%	1
	100%	0%	100%	0%	0%	100%		

A=analüütiline kuju, S=sünteetiline kuju

1886. a trükis on 160 analüütilist (97%) ja 8 sünteetilist (3%) kasutusjuhtu. Analüütilised konstruktsioonid jagunevad määr- (58), nimi- (52), tegu- (25), omadus- (18), ase- (5), side- (1), kaas- (1) ja arvsõnalisteks (1) sõnaühenditeks. Sünteetiliste kujude hulgas on liitnimisõnu (5), -tegusõnu (2), -määrsõnu (1). Liitarvsõnu, -asesõnu, -kaassõnu, -omadussõnu jutustuse 1886. a trükis ei esine. (vt Tabel 2)

1923. a trükis on analüütiliste konstruktsioonide osakaal märgatavalt vähenenud ja sünteetiliste kujude osakaal vastavalt suurenenud. 1923. a trükis leidub 26 analüütilist (22%) ja 142 sünteetilist (78%) kasutusjuhtu. Sünteetiliste kujude hulgas on liitnimisõnad (48), -määrsõnad (47), -tegusõnad (24), -omadussõnad (17), -asesõnad (5), -kaassõnad (1). Liitarvsõnu 1923. a trükis ei esine. (vt Tabel 2)

2010. a trükis on analüütiliste ja sünteetiliste kasutusjuhtude osakaal võrreldes 1923. a trükiga jäänud üldjoontes samaks. 2010. a trükis on analüütilisi konstruktsioone 19 (6%), sünteetilisi 149 (94%). Sünteetiliste konstruktsioonide hulgas on liitnimisõnad (51), -määrsõnad (51), -tegusõnad (22), -omadussõnad (18), -asesõnad (5), -kaassõnad (1), -arvsõnad (1). (vt Tabel 2)

5.1.1.1. Määrsõna või liitmäärsõna

Eesti keeles on vähe liitmäärsõnu. Need moodustatakse üldiselt sõnade *pool-* või *-võitu* lisamisel määrsõnale, nt *poolmuidu*, *vähevõitu*. Teine levinud võimalus liitmäärsõnade moodustamiseks on, kui kaks sõna on sulanud ühtseks määrsõnaks. Suur osa liitmäärsõnu on aga tekkinud fraaside määrsõnastumisel. (EKK 2020: 375)

Vaadeldud materjali hulgas muutub adverbi kasutus analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal 59 lauses. 1886. a trükis on 58 analüütilist sõnakuju (98%) ja üks sünteetiline kuju (2%), 1923. a trükis on 12 analüütilist (20%) ja 47 sünteetilist (80%) kasutusjuhtu ning 2010. a trükis kaheksa analüütilist (14%) ja 51 sünteetilist kasutusjuhtu (86%). (vt Tabel 2)

34 lauses kasutab Vilde esimeses trükis sõnaühendit, mis on hilisemates trükkides asendatud liitsõnaga. Analüüsi paremaks jälgimiseks jagasin need rühmadesse: leksikaalsete komponentide muutuseta kokkukirjutamine (26), leksikaalsete komponentide muutusest tingitud (sisuline) kokkukirjutamine (7) ning lühenemisest põhjustatud (vormiline) kokkukirjutamine (1).

Leksikaalsete komponentide muutuseta kokkukirjutamine

Leksikaalsete komponentide muutuseta määrsõnalised sõnaühendid kirjutatakse kokku 27 lauses. Kõigis neis lausetes on 1886. a trükis (1) kasutusel analüütilised kujud, mis on 1923. (2) ja 2010. a trükis (3) asendatud sünteetilistega. Sellist muutust saab põhjendada 20. ja 21. sajandil kehtinud reeglitega: 1) kesksõnad ja nimisõnad kirjutatakse kokku määrsõnadega ning ees- ja tagasõnadega (Kampmann 1902: 59); 2) kaks kõrvuti olevat ükskõik mis sõnaliiki kuuluvat sõna kirjutatakse kokku, kui need on sulanud ühtseks määrsõnaliseks väljendiks (EKK 2007). Viimase reegli järgi muutub järgnev näiteplokk (1–3).

- (1) **Selle pärast**, preili, on minu nõue õigusline, minu kostmine tema eest põhjendatud.
- (2) **Sellepärast**, preili, on minu nõue õigusline, minu kostmine tema eest põhjendatud.
- (3) **Sellepärast**, preili, on minu nõue õiguslik, minu kostmine tema eest põhjendatud.

Sama määrsõna kohta leidub materjalis ka teistsuguse kasutusmuutuse näide, kus 1886. (4) ja 1923. a trükis (5) kasutab Vilde analüütilist kuju, mis asendatakse 2010. a trükis (6) liitmäärsõnaga.

- (4) „Kas sina laidad mind **selle pärast?**“
- (5) „Ja sina laidad mind **selle pärast?**“ küsist ta.
- (6) „Ja sina laidad mind **sellepärast?**“ küsist ta.

Sõnaühendi leksikaalsete komponentide muutusega kaasnev kokkukirjutamine

Seitsmes lauses on hilisemates trükkides kirjutatud kokku sõnaühendid, milles on muudetud ka sõnastust. Esimeses trükis on Vilde kõikides lausetes kasutanud sõnaühendeid, mis on hilisemates trükkides asendatud liitsõnadega. Kolmes lauses on sõnaühendi kokkukirjutamisel moodustatud ka tuletis; kolmes lauses on muudetud sõnaühendi laiendsõna, misjärel toimub liitsõnastumine; ühes lauses on muudetud ühendi sõnade järjekorda, mistõttu on tekkinud liitmäärsõna.

Vilde kasutab kolmes 1886. a trüki (7) lauses analüütilist fraasi, mis asendati 1923. (8) ja 2010. a trükis (9) tähenduselt sarnase määrsõnatuletisega.

- (7) „Meding!“ karjus Laura **südamesse tungiwa** häälega, „Meding, kas elate weel?“
- (8) „Meding!“ karjatas Laura **läbitungiwalt**, kirglikult, „Meding, kas elate?“
- (9) „Meding!“ karjatas Laura **läbitungivalt**, kirglikult, „Meding, kas elate?“

Kolmes lauses on 1923. a trükis (11) kasutatud liitmäärsõna, mille laiendosa kuju on 2010. a trükis (12) muudetud. Fraasi liitsõnastumist saab põhjendada tollase reeglga, mille järgi kesksõnad ja nimisõnad võib määrsõnadega ning ees- ja tagasõnadega kokku kirjutada (Kampmann 1902: 59).

- (10) Ma ei taha aga selle pärast teie pääle kaebust tõsta, teil on **selle juures** vahest kõige vähem süüdi.
- (11) Ma ei taha aga sellepärast teie peale kaebust tõsta, teil isiklikult on **sellejuures** wast kõige vähem süüdi.
- (12) Ma ei taha aga sellepärast teie peale kaebust tõsta, teil isiklikult on **seejuures** vahest kõige vähem süüdi.

Ühes lauses on muudetud laiend- ja peasõna asukohta sõnaühendis, mille tulemusel on 1923. (14) ja 2010. a trükis (15) kasutatud liitmäärsõna: esmatrüki kaassõnaühend *selja taga* on asendatud kujundliku liitmäärsõnaga *tagantselja*.

- (13) Kudas julgete teie auusa suurt sugu mehe pääle nii argpüksi wiisil **selja taga** tema tulewase abikaasa, nõrga naesterahwa wastu, nii kõlwatul wiisil teotada!
- (14) Kuidas julgete ometi ausa suurtsugu mehe peale nii argpüksi wiisil **tagantselja** tema tulewase abikaasa ees madalat laimu tõsta!
- (15) Kuidas julgete ometi ausa suurtsugu mehe peale nii argpüksi wiisil **tagantselja** tema tulewase abikaasa ees madalat laimu tõsta!

Sidekriipsuga sünteetilised sõnakujud on kasutusel viies lauses. 1886. a trükis on kõik kasutusjuhud analüütilised. 1923. a trükis on 1886. a trükis leidunud analüütilised kujud muudetud sünteetiliseks – neli neist on kirjutatud sidekriipsuga ja üks sidekriipsuta. 2010. a trükis on kõik sõnakujud muudetud sidekriipsuga seotud sünteetiliseks liitsõnadeks.

1886. a trükis (16) olev analüütiline määrsõnaühend muudeti 1923. (17) ja 2010. a trükis (18) sünteetiliseks sidekriipsuga liitmäärsõnaks.

- (16) Doktor Meding tõusis püsti ja sammus toas **edasi tagasi**, siis jäi ta Palmeri ette seisma.
- (17) Doktor Meding tõusis põsti ja sammus toas **edasi-tagasi**; siis jäi ta Palmeri ette seisma.
- (18) Doktor Meding tõusis püsti ja sammus toas **edasi-tagasi**; siis jäi ta Palmeri ette seisma.

1886. a trükis (19) olev määrsõnaühend asendati 1923. (20) ja 2010. a trükis (21) liitmäärsõnaga, kusjuures viimases trükis on liitsõnas kasutusele võetud ka sidekriips.

- (19) Jalgteed käisiwad temast **risti põigiti** läbi, põõsaste wilus seisiwad lauad ja pingid, korralused trepid käepuudega wiisiwad järsust kaldast alla jõe äärde.
- (20) Jalgteed käisid temast **ristipõigiti** läbi, põõsaste wilus seisid lauad ja pingid, korralikud trepid käsipuudega wiisid järsust kaldast alla jõe.
- (21) Jalgteed käisid temast **risti-põigiti** läbi, põõsaste vilus seisid lauad ja pingid, korralikud trepid käsipuudega wiisid järsust kaldast alla jõe.

11 lauses on Vilde kasutanud nii 1886. (22) kui ka 1923. a trükis (23) analüütilist kuju, mis muudeti 2010. a trükis (24) sünteetiliseks. Seda saab põhjendada ortograafiatavaga, mille järgi võib sõnaühendite kokku- ja lahkukirjutamine varieeruda, kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus on erinev (Loorits 1923: 66–67; EKK 2007).

(22) Laura täitis **hää meelega** tema soovi, istus klaveri ette ja hakkas laulma.

(23) Laura täitis **hea meelega** tema soovi, istus klaveri ette ja hakkas laulma.

(24) Laura täitis **heameelega** tema soovi, istus klaveri ette ja hakkas laulma.

Kaheksas lauses kasutab Vilde 1886. a trükis (25) määrsõnalist sõnaühendit, mille asendab 1923. a trükis (26) liitmäärsõnaga. 2010. a trükis (27) on kõigis kaheksas lauses võetud kasutusele analüütilised konstruktsioonid. Sellist kasutusviisi saab põhjendada eelnevale sarnaselt – sõnaühendit võib kirjutada nii kokku kui ka lahku, kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus erinevad (Loorits 1923: 66–67; EKK 2007).

(25) Elwitas oliwad asjad **nii kaugele** muutunud, et preili Laura baron Lammerheimi kihlatud pruut oli.

(26) Elwitas olid asjad **niikaugele** edenened, et krahwipreili Laura parun Lammerheimi kihlatud pruut oli.

(27) Elvitas olid asjad **nii kaugele** edenened, et krahvipreili Laura parun Lammerheimi kihlatud pruut oli.

Ühes lauses kasutab Vilde 1886. a trükis (28) aga sünteetilist vormi, mille muutis 1923. a trükis (29) analüütiliseks. 2010. a trükis (30) asendati see taas sünteetilise vormiga. See tõestab liitmäärsõnade olemuslikku keerukust ja ortograafia sõltuvust tähendusliku kokkukuuluvuse tajumisest (Loorits 1923: 66–67; EKK 2007).

(28) Ta kõneles ja naljatas temaga **wahetpidamata** ning noor neiu ei pannud tema lähenemisele vastu; ka tema püüe näitas olevat, baron Lammerheimiga aega wiita.

(29) Ta kõneles ja naljatas temaga **wahet pidamata**, ning noor neiu ei pannud tema lähenemisele vastu; ka tema iha näis olevat elurõõmsa noore kunstniku seltsis wiibida.

(30) Ta kõneles ja naljatas temaga **wahetpidamata**, ning noor neiu ei pannud tema lähenemisele vastu; ka tema iha näis olevat elurõõmsa noore kunstniku seltsis viibida.

Analüüsitavas materjalis on 59 lauset, kus varieerub määrsõnalise ühendi ja liitmäärsõna kasutamine. 83%-s lausetest muutub kasutus hilisemates trükkides sünteetiliseks. Eelkõige kirjutati kokku määrsõnalised sõnaühendid, mis sisaldavad nimisõna ja määrsõna, ning ees- ja tagasõnad (Kampmann 1902: 59); seega kaks kõrvuti paiknevat eri sõnaliigist sõna, kui need on sulanud ühtseks määrsõnaliseks väljendiks (EKK 2007). Analüütilisi konstruktsioone võeti hilisemates trükkides kasutusele, kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus oli erinev ja lahku kirjutatud üksus ei olnud sulanud liitsõnaks (Loorits 1923: 66–67; EKK 2007).

5.1.1.2. Nimisõna või liitnimisõna

Liitnimisõna ja sõnaühendi kasutus varieerub analüüsitavas materjalis 57 lauses, kus 1886. a trükis on kasutusel 52 analüütilist (91%) ja viis sünteetilist (9%) sõnakuju, 1923. a trükis on kasutusel üheksa analüütilist (16%) ja 48 sünteetilist kuju (84%) ning 2010. a trükis on kasutusel kuus analüütilist (11%) ja 51 sünteetilist konstruktsiooni (89%). (vt Tabel 2)

Esimeses ja kõige suuremas liitnimisõna rühmas (36) kasutab Vilde 1886. a trükis analüütilisi konstruktsioone, mis on hilisemates trükkides asendatud sünteetiliste sõnakujudega. Analüüsi paremaks jälgimiseks jagasin laused järgmistesse rühmadesse: Leksikaalsete komponentide muutuseta kokkukirjutamine (19), sõnaühendi leksikaalsete komponentide muutusega kaasnev kokkukirjutamine (11) ja lühenemisest vormiliselt põhjustatud kokkukirjutamine (6).

Leksikaalsete komponentide muutuseta kokkukirjutamine

19 lauses kirjutatakse kokku leksikaalsete komponentide muutuseta sõnaühendid. Kõikides lausetes on 1886. a trükis kasutusel analüütilised kujud, mis on 1923. ja 2010. a trükis muudetud sünteetilisteks. 12 lauses on sõnaühend muudetud liiki näitavaks liitsõnaks, kolmes lauses väljendab liitüksus omaette mõistet, kolmes lauses on ka eesnimeline laiend, mistõttu kirjutatakse sõnaühend mõistetähistusena kokku, ja ühes lauses eelneb nimisõnale ainsuse nimetavas käändes laiend.

12 lauses kasutab Vilde 1886. a trükis sõnaühendit, mis muudeti hilisemates trükkides liitsõnaks. Nende seas on ka üks erand, kus vormimuutus on küll sama, kuid liitsõna kasutuselevõtu põhjus on teine. Vilde võttis 1923. a trükis (32) kasutusele liitsõna, sest liigisõna *maa* on tollase ja ka tänapäevase ortograafiareegli järgi liitsõna lahutamatu komponent, mis kirjutatakse kokku (Jõgever 1920: 67; Loorits 1923: 104; EKK 2007). 2010. a trükis (33) on kasutusel samasugune sünteetiline vorm nagu 1923. a trükis.

(31) Nüüd istume siin igawas **Eesti maa** mõisas, nagu kõige waesemad ja wiletsemad maamõisnikud, kes muust ei tea, kui kartohwlipõldudest ja loomade kaswatamisest.

(32) Nüüd istume siin igawas **Eestimaa** mõisas nagu kõige waesemad ja wiletsamad maamõisnikud, kes muust ei tea ega mõnu ei tunne kui kartulipõldudest ja sigade kaswatamisest.

(33) Nüüd istume siin igawas **Eestimaa** mõisas nagu kõige waesemad ja viletsamad maamõisnikud, kes muust ei tea ega mõnu ei tunne kui kartulipõldudest ja sigade kaswatamisest.

Ülejäänud 11 lauses on esimeses trükis (34) kasutusel analüütiline konstruktsioon, mille Vilde muutis 1923. a trükis (35) sünteetiliseks. 2010. a trükis (36) on vorm jäänud samaks nagu 1923. a trükis. Sellist muudatust saab põhjendada asjaoluga, et sõnaühend tähistab omaette mõistet ning ühendi esikomponent on omastavas käändes (Kampmann 1902: 58).

(34) „Teie olete Elwita **mõisa politsei** nimel,” algas baron terawa häälega, „haagikohtunikule ühe kirja saatnud, mis ära uppunud Juudi Leib Jocheli ja tema uppimise kohta käib.“

(35) „Teie olete Elwita **mõisapolitsei** nimel,“ algas parun terawa häälega, „haagikohtunikule kirja saatnud, mis uppunud juudi Leib Jocheli ja tema surma kohta käib.“

(36) „Teie olete Elvita **mõisapolitsei** nimel,“ algas parun terava häälega, „haagikohtunikule kirja saatnud, mis uppunud Juudi Leib Jocheli ja tema surma kohta käib.“

E. Vilde kasutab neljas esmatrüki lauses (37) nimisõnalist sõnaühendit, mille asendab 1923. a trükis (38) liitnimisõnaga. 2010. a trükis (39) on kasutusel samasugune kuju nagu 1923. a trükis.

(37) Jaan saatis ta linna kooli, laskis teda ka kreiskooli läbi teha ja **noor mees** pidi kaupmeheks saama.

(38) Jaan saatis ta linna kooli, laskis ka kreiskooli läbi teha ja **noormees** pidi kaupmeheks saama.

(39) Jaan saatis ta linna kooli, laskis ka kreiskooli läbi teha ja **noormees** pidi kaupmeheks saama.

Kolmes lauses on 1886. a trükis (40) kasutusel sõnaühend, mis tähistab ühte mõistet. Seetõttu kirjutatakse see hiljem kokku nii 1923. (41) kui ka 2010. a trükis (42) (Kampmann 1902: 59; EKK 2007)

(40) Ma nägin tema pikka musta kogu juba kaugelt eemalt siin seisvat; käisin mäel **Maarja rohtu** korjamas.

(41) Nägin tema kõrget musta kogu juba kaugelt eemalt siin seisvat; käisin nimelt mäel **maarjarohtu** korjamas.

(42) Nägin tema kõrget musta kogu juba kaugelt eemalt siin seisvat; käisin nimelt mäel **maarjarohtu** korjamas.

Ühes lauses on 1923. (44) ja 2010. a trükis olev (45) sõnaühend kirjutatud kokku, sest nimisõnale eelneb ainsuse nimetavas käändes laiendsõna, mis määratleb põhisõna omadust (Loorits 1923: 102).

(43) **Eha puna** õhtu poolt taewa serwast paistis aknast sisse.

(44) **Ehapuna** wärwis kõik, mis ruumis oli, roostekarwaliseks.

(45) **Ehapuna** värvis kõik, mis ruumis oli, roostekarwaliseks

Sõnaühendi leksikaalsete komponentide muutusega kaasnev kokkukirjutamine

10 lauses kirjutatakse kokku sõnaühendid, kus on ühtlasi muudetud ka sõnastust. Kõigis neis lausetes on 1886. a trükis kasutusel analüütilised konstruktsioonid, mis on 1923. ja 2010. a trükis asendatud sünteetilisestega. Neljas lauses on muudetud nii põhi- kui ka laiendsõna, mille tulemusel on moodustunud tuletis; kolmes lauses on muudetud sõnaühendi laiendsõna, mistõttu toimub liitsõnastumine; kahes lauses on muudetud sõnaühendi põhisõna, mistõttu on tekkinud liinimisõna; ühes lauses on muudetud ühendis sõnade järjekorda, misjärel on tekkinud liitnimisõna.

1886. a trükis (46) on neljas lauses kasutusel nimisõnaline sõnaühend, mille asemel võttis Vilde kõigil juhtudel 1923. a trükis (47) kasutusele tuletise. 2010. a trükis (48) on kasutusel samasugune sõnakuju nagu 1923. a trükis.

(46) **Wäike mees** armastas väga laulu ja mängu, ta wõis õe kena laulu ja mängu sagedasti tundide kaupa wagusi päält kuulata.

(47) **Poisike** armastas väga laulu ja mängu, ta wõis õe ettekandeid sagedasti tundide kaupa wagusi huwitusega pealt kuulata.

(48) **Poisike** armastas väga laulu ja mängu, ta võis õe ettekandeid sagedasti tundide kaupa vagusi huwitusega pealt kuulata.

Kolmes lauses on muudetud sõnaühendi laiendsõna, mille tulemusel on tekkinud 1923. (50) ja 2010. (51) a trükis lühendatud esiosaga liitsõna, mis tähistab ühte mõistet ning liitsõna esiosa on omastavas käändes (Kampmann 1902: 58).

(49) **Sõjawäe teenistusest**, kus ma kaunis kõrgekraadilist ametit pidasin, sain ma kahewõistluse läbi, mis mul ühe kõrge vihamehega oli, lahti /.../

(50) **Wäeteenistusest**, kus ma kaunis kõrgel astmel seisin, sain kahewõitluse tagajärjel, mis mul ühe kõrge vihamehega oli, lahti /.../

(51) **Väeteenistusest**, kus ma kaunis kõrgel astmel seisin, sain kahevõistluse tagajärjel, mis mul ühe kõrge vihamehega oli, lahti /.../

Sõnaühendi põhisõna on muudetud kolmes lauses. Kompleksüksuse mõlemad moodustajad on nimisõnad, mis tähistavad koos ühte mõistet, mistõttu kirjutatakse sõnaühend 1923. (53) ja 2010. a trükis (54) kokku.

(52) **Kuu paistus** langes selgelt tema näo pääle; Laura nägi, et ta naeratas, magusalt rõõmsalt naeratas

(53) **Kuupaiste** langes kalgi selgusega tema kuju ja näo peale, ja Laura nägi, et ta naeratas, magusalt, rõõmsalt naeratas...

(54) **Kuupaiste** langes kalgi selgusega tema kuju ja näo peale, ja Laura nägi, et ta naeratas, magusalt, rõõmsalt naeratas...

Vilde on kasutanud jutustuse esimeses trükis ühes lauses (55) sõnaühendit, mille omadussõnaline täiend on hilisemates trükkides viidud nimisõnaühendi ette ja nimisõnaühend on asendatud liitsõnaga nii 1923. (56) kui ka 2010. a trükis (57).

(55) „See on nurjatu, mitte inimlik, põlgamise wäärt, iseäranis naesterahwalt“ – need sõnad kumisesiwad nagu **kõue kauge mürin** tema kõrwas.

(56) „See on nurjatu, see on põlgtusewäärt, iseäranis haritud inimesest“ – need sõnad kumisesid nagu **kauge kõuemürin** praegu veel tema kõrwas.

(57) „See on nurjatu, see on põlgusewäärt, iseäranis haritud inimesest“ – need sõnad kumisesid nagu **kauge kõuemürin** praegu veel tema kõrvas.

Lühenemisest põhjustatud kokkukirjutamine

Seitsmes lauses on 1886. a trükis (58) kasutusel sõnaühend, mille mõlemad osad on nimisõnad ja esimene nendest on omastavas käändes, mistõttu kirjutatakse sõnaühend kokku (Kampmann 1902: 58). 1923. (59) ja 2010. a trükis (60) on kasutusele võetud lühenenud tüvega liitsõna.

- (58) Tungiwate palwete pääle andis ta mulle paari nädalit **mõtlemise aega** ja pikendas ka weksli täärmini nii kauaks.
- (59) Tungiwate palwete peale andis ta mulle nädala **mõtlemisaega**.
- (60) Tungivate palvete peale andis ta mule nädala **mõtlemisaega**.

Lisaks kokkukirjutamisele leidub ka selliseid juhtumeid, kus sünteetilistes sõnakujudes on kasutusel sidekriips. See on võetud kasutusele, et eraldada ühesuguseid vokaale/konsonante, samuti pikemaid mitmeosalisi sõnu (Loorits 1923: 111). Sidekriipsuga liitsõnu kasutatakse kümnes lauses. Seitsmes lauses on esimeses trükis kasutusel analüütiline konstruktsioon, mis asendati hilisemates trükkides sünteetilistega. 1923. a trükis sünteetilistest kujudes on kasutusel sidekriips, 2010. a trükis sidekriipsuta sünteetiline kuju. Ülejäänud kolmes lauses on samuti esialgses trükis kasutusel analüütiline ühend, mis muudeti hilisemates trükkides sidekriipsuga sünteetilisteks konstruktsioonideks.

Seitsmes lauses muudetakse 1886. a trükis kasutatud (61) analüütiline sõnakuju 1923. a trükis (62) sünteetiliseks sidekriipsuga liitsõnaks, mis 2010. a trükis (63) muudetakse sidekriipsuta sünteetiliseks liitsõnaks. Reegli järgi kirjutatakse omastavas käändes täiend põhisõnaga kokku, ent selguse mõttes võib kasutada sidekriipsu (Loorits 1923: 109).

- (61) Tund aega hiljemini seisis Liipre külas pool lagunenu, **suitsuse** ja pisikese **sauna** ees läikiw tore wanke, must täkk ees, kes rahutult maad kaapis ja keda roheline kuuega tallipoiss wankri tagumiselt istmelt waewaga paigal jõudis pidada.
- (62) Tund aega hiljemini seisis Liipre külas poollagunenud **suitsu-saunakese** ees kerge, läikiw wankrike, kallis must hobune ees, kes rahutult maad kaapis ja keda roheline kuuega tallipoiss wankri tagumiselt istmelt waewalt suutis paigal pidada.
- (63) Tund aega hiljem seisis Liipre külas poollagunenud **suitsusaunakese** ees kerge läikiv wankrike, kallis must hobune ees, kes rahutult maad kaapis ja keda roheline kuuega tallipoiss wankri tagumiselt istmelt vaewalt suutis paigal pidada.

Kolmes lauses on 1886. a trükis (64) kasutusel analüütiline kuju, mis asendati 1923. (65) ja 2010. a trükis (66) sidekriipsuga ühendatud liitsõnaga, sest selguse mõttes võib kasutada sidekriipsu, kui omastavas käändes olev täiend kirjutatakse põhisõnaga kokku (Loorits 1923: 109).

(64) Juut oli suur wõrukael, et ta **kõrilõikaja ametit** pidas, pääle rikaste ka waeseid inimesi oma nurjatumate protsentidega kurnas.

(65) Juut oli suur wõrukael, kuna ta **kõrilõikaja-ametit** pidas ja peale rikaste küll ka waeseid hädalisi kurnas.

(66) Juut oli suur võrukael, kuna ta **kõrilõikaja-ametit** pidas ja peale rikaste küll ka waeseid hädalisi kurnas.

Viies lauses kasutab Vilde 1886. ja 1923. a trükis analüütilist sõnakuju, mis asendati 2010. a trükis liitsõnaga. Leitud kasutusjuhud esindavad sõnaühendi asendamist leksikaalsete komponentide muutuseta liitsõnade (4) ning tüve lühenemisest põhjustatud kokkukirjutusjuhtudega (1).

Leksikaalsete komponentide muutuseta liitsõnade asendumine sõnaühendiga toimub neljas lauses, kus 1886. (67) ja 1923. a trükis (68) on kasutusel analüütilised sõnakujud, mis muudeti 2010. a trükis (69) sünteetiliseks. Sellist kokku- ja lahkukirjutamise varieerumist saab põhjendada sellega, et kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus on erinev, siis võib üksiku ja üldise eristamiseks kasutada nii analüütilist kui ka sünteetilist vormi vastavalt tähendusele (Jõgever 1920: 66–67; EKK 2007).

(67) Mitte **maailma kord**, vaid minu meel teie kohta on muutunud.

(68) Mitte **maailma kord**, vaid minu meel teie kohta on muutunud.

(69) Mitte **maailmakord**, vaid minu meel teie kohta on muutunud.

Vilde on ühes lauses kasutanud 1886. (70) ja 1923. a trükis (71) omadussõnalise laiendiga nimisõnafaasi, mis on 2010. a trükis (72) asendatud liitnimisõnaga.

(70) /.../ see wäsimum paistis ka tema suurtest pruunidest silmadest ja tumendas nagu **udune loor** nende endist elawust ning sära /.../

(71) /.../ see wäsimum paistis ka tema suurtest pruunidest silmadest ja tumendas nagu **udune loor** nende endist elawust ning sära /.../

(72) /.../ see wäsimum paistis ka tema suurtest pruunidest silmadest ja tumendas nagu **uduloor** nende endist elavust ning sära /.../

Ühes 1886. a trüki lauses (73) kasutab Vilde sõnaühendit, mille muutis 1923. a trükis liitsõnaks (74). 2010. a trükis (75) on see aga taas asendatud lahkukirjutatud ühendiga. Lisaks on 1923. ja 2010. a trükis muudetud sõnastust. Sellist aja jooksul vahelduvat muutust saab selgitada sellega, et sõnaühendi ja liitsõna tähendus on erinev (Loorits 1923: 66–67; EKK 2007).

- (73) Kõik **kirikus olijad** oliwad ehmatus e pärast kui tardunud.
- (74) Kõik **kirikusolijad** seisid ehmatus e pärast liikumata ja suud awamata paigal.
- (75) Kõik **kirikus olijad** seisid ehmatus e pärast liikumata ja suud awamata paigal.

1886. a trükis on neljas lauses kasutusel liitsõna, mis asendati hilisemates trükkides nimisõna fraasiga. Kahel juhul neljast on seejuures muudetud ka sõnastust. Esimesel juhul (76–78) on kahes lauses muudetud 1923. (77) ja 2010. a trükis (78) laiendsõna (nimisõna asemel omadussõna), mistõttu on hilisemates trükkides kasutusel analüütilised konstruktsioonid. Teisel juhul (79–81) varieerub kahes lauses leksikaalsete komponentide muutuseta kokkukirjutamine, kus 1886. a trükis (79) kasutab Vilde sünteetilist kuju, mis asendati 1923. (80) ja 2010. a trükis (81) analüütilisega.

- (76) Lõpmata ehmatus ega waatas Laura musta mantliga wõõra mehe otsa, siis tungis palawalt ja ägedalt **wihapuna** tema palge.
- (77) Piirita ehmatus ega waatas Laura musta mantliga wõõra otsa, siis tungis palawalt ja ägedalt **tume puna** tema palge.
- (78) Piirita ehmatus ega waatas Laura musta mantliga wõõra otsa, siis tungis palawalt ja ägedalt **tume puna** tema palge.

- (79) /.../ seda wabandawad tööd ja mured, mida **elamaasumine** ja elu sisseseadmine uues kohas ligi toowad
- (80) /.../ seda wabandawad tööd ja mured, mida **elama asumine** ja elu sisseseadmine uues kohas ligi toowad
- (81) /.../ seda wabandawad tööd ja mured, mis **elama asumine** ja elu sisseseadmine uues kohas ligi toowad

Ühel juhul on Vilde 1886. (82) ja 1923. a trüki (83) lauses kasutanud sünteetilisi vorme, mis asendati 2010. a trükis (84) sõnaühendiga. Sellise muutuse aluseks on täiendsõna *meie* erinev tõlgendamise võimalus kas liitsõna või fraasi esiosa või põhiosa laiendina.

(82) Meie **majaauu**, sinu ja sinu wanemate vastu on hirmsasti eksitud – aga ole rahul, sinu isa ei jäta, ei tohi seda tasumata jätta.

(83) Meie **majaau**, sinu ja sinu wanemate vastu on raskesti eksitud, aga ole rahul, sinu isa ei jäta seda tasumata ja meie peale ei lange vähematki varju.

(84) Meie **maja au**, sinu ja sinu vanemate vastu on raskesti eksitud, aga ole rahul, sinu isa ei jäta seda tasumata ja meie peale ei lange vähematki varju.

Nimisõnalise sõnaühendi ja liitnimisõna kasutamine varieerub kolmes trükis. Esimeses trükis on ülekaalus analüütiliste vormide kasutamine (91%). Hilisemates trükkides on suurenenud sünteetiliste vormide kasutamine (87% sünteetilisi vorme). Liitnimisõnade kasutusele võtmist on mõjutanud ortograafiareeglid, näiteks kui sõnaühend tähistab omaette mõistet, kirjutatakse see kokku (Kampmann 1902: 58). Hilisemates trükkides leiduvad analüütilised ühendid on kasutusele võetud, kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus on erinev ja ortograafia võimaldab sel vahet teha (Loorits 1923: 66–67; EKK 2007).

5.1.1.3. Tegusõna või liittegusõna

Verb näitab tegevust ja on enamasti kasutusel lauses öeldisena. Vormiliselt jagunevad verbid liht-, liit-, ühend- ja väljendverbideks. Lihtverb koosneb ühest tüvest, näiteks *elama*, *õppima*, *varjama*, *kasvama*. Liitverb on aga liitsõna, mille moodustavad lihtverb või tuletis ning laiend, mis on verbiga kokku kirjutatud. Laiendiks on üldiselt muutumatu sõna või kinnistüvi, harvem nimi- ja omadussõna. Ühendverb on tegusõna ja abimäärsõna ühend, kus pöördõnaline element kannab põhilist sisu ja määrsõna lisab sarnaselt tuletusliitele mingi tähendusvarjundi. (Metslang *et al.* 2023: 127, 338–339, 503, 512)

Liht-, ühend- ja liittegusõna kasutamine varieerub materjalis 27 lauses, kus on muutusi liht- ja ühendverbi kasutamisel (24) ning ühendi kokku- ja lahkukirjutamisel tegusõnaga (3). (vt Tabel 3)

1886. a trükis on kasutusel 25 analüütilist (93%) ja kaks sünteetilist (7%) verbivormi. Analüütilised vormid näitavad ühendverbi kasutamist lihtverbi asemel (23) ning ühendverbikonstruktsiooni esinemist sõnaühendina (2). Sünteetilised vormid näitavad lihtverbi

kasutamist ühendverbi asemel (1) ning ühendverbi kasutamist liittegusõnana (1) (1). (vt Tabel 1 ja 3)

1923. a trükis on analüütiliste vormide osakaal võrreldes 1886. a trükiga märgatavalt vähenenud ja sünteetiliste vormide osakaal vastavalt suurenenud: analüütilisi vorme on kolm (11%), sünteetilisi 24 (89%). Sünteetiliste vormide hulgas on 22 lihtverbi ning kaks ühendverbi, mille kokkukirjutamisel moodustavad partikkel ja tegusõna liittegusõna. (vt Tabel 1 ja 3)

2010. a trükis on analüütilisi ja sünteetilisi sõnakujusid peaaegu sama palju kui 1923. a trükis – viis analüütilist (19%) ja 22 sünteetilist (81%) kuju. Sünteetiliste kujude puhul on varasema verbiühendi asemel 20 korral kasutusel lihtverb ning kahel juhul ühendist moodustatud liitsõna. (vt Tabel 1 ja 3)

Tabel 3. Liht- ja ühendverbi ning ühendi kokkukirjutamise varieerumine analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal

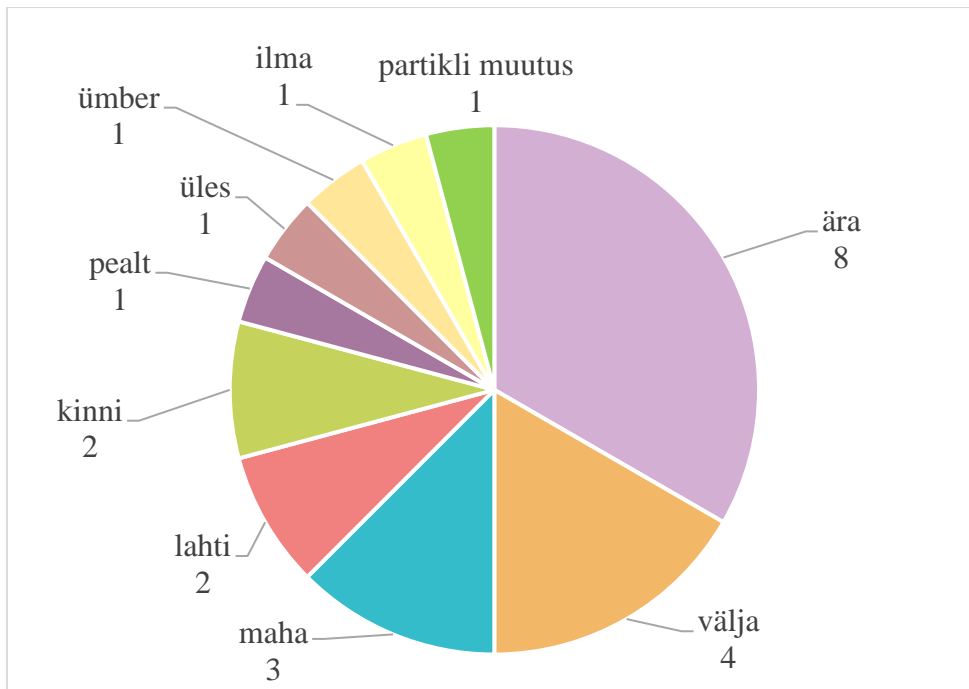
	1886		1923		2010		Kokku
	A	S	A	S	A	S	
Liht- ja ühendverbi varieerumine	23	1	2	22	4	20	24
Ühendi kokkukirjutamine tegusõnaga	2	1	1	2	1	3	3

A=analüütiline kuju, S=sünteetiline kuju

Liht- ja ühendverb

24 lauses muutub Vilde jutustuse eri väljaannetes liht- (sünteetiline) ja ühendverbi (analüütiline) kasutus. 1886. a trükis on 23 analüütilist vormi ja üks sünteetiline vorm. 1923. a trükis on sünteetiliste vormide osakaal märgatavalt suurenenud ja analüütiliste vormide osakaal vastavalt vähenenud: leidub kaks analüütilist ja 22 sünteetilist vormi. 2010. a trükis on analüütiliste ja sünteetiliste vormide osakaal jäänud üldjoontes samaks nagu 1923. a trükis – leidub neli analüütilist vormi ja 20 sünteetilist vormi. (vt Tabel 3)

Analüüsi paremaks jälgimiseks jagasin kasutusjuhud ühendite afiksaaladverbide järgi rühmadesse: *ära-* (8), *välja-* (4), *maha-* (3), *lahti-* (2), *kinni-* (2), *pealt-* (1), *üles-* (1), *ümber-* (1), *ilma-* (1) ja partikli muutusega (1) ühendid (vt Joonis 2).

Joonis 2. Ühendite afiksaaladverbide jaotus

Kaheksas lauses kasutab Vilde esimeses trükis ühendverbi, mis asendatakse hilisemates trükkides lihtverbiga. Nendest kuues lauses toimub ainult vormimuutus – 1886. a trükis (85) on kasutusel analüütiline konstruktsioon, mis muudeti 1923. aasta trükis (86) sünteetiliseks ja jäi sellisena kasutusele ka 2010. a trükis (87).

(85) Kui ta ema **ära suri**, wõttis Liipre külast wana tõllasepa Jaan, kes kaunis jõukas mees ja lasteta oli, teda oma kaswandikuks /.../

(86) Kui ta ema **suri**, wõttis Liipre külast wana tõllasepa-Jaan, kaunis jõukas mees ja lasteta, ta kaswandikuks /.../

(87) Kui ta ema **suri**, wõttis Liipre külast wana tõllasepa-Jaan, kaunis jõukas mees ja lasteta, ta kaswandikuks /.../

Järgnevas näites (88–90) on sõnakuju muutus sama: esialgses trükis on kasutusel analüütiline kuju, mis asendati 1923. ja 2010. a trükis sünteetilisega. Lisaks on muudetud sõnastust täpsemaks.

(88) Minu hirmunud olekust pidi ta **ära nägema**, et ma wekslit wälja ei jõudnud lunastada.

(89) Minu hirmunud olekust pidi ta muidugi **järeldama**, et ma wekslit ei jõudnud wälja lunastada.

(90) Minu hirmunud olekust pidi ta muidugi **järeldama**, et ma vekslit ei jõudnud välja lunastada.

Materjalis leiduva kaheksa *ära*-ühendiga lause puhul on kõikidel juhtudel muudetud esialgne ühendverb hilisemates trükkides lihtverbiks. Kahes lauses on lisaks toimunud ka teised muutused – on muudetud sõnastust.

Neljas lauses puudutab muutus *välja*-ühendverbikonstruktsiooni. Kõigis neljas lauses on Vilde 1886. a trükis kasutanud analüütilisi kujusid. 1923. a trükis asendas ta need sünteetilisega ning 2010. a trükis on kasutusele võetud kolm sünteetilist ja üks analüütiline kuju.

Kolmes lauses on 1886. a trükis (91) kasutusel ühendverb, mis on 1923. (92) ja 2010. a trükis (93) asendatud lihtverbiga, sest saksapärased partiklid otsustati juba 1930. aastatel pigem välja jätta või lihtverbiga asendada (Hasselblatt 1990: 27, 31, 43–44; Kask 1970: 21).

(91) Seda ei võinud aga pehme südamega krahw ialgi **wälja kannatada**, nagu ära pühitud oli korraga wiha ja ägedus ta näost.

(92) Seda ei võinud aga waene pehme südamega krahw iialgi **kannatada**, nagu ära pühitud oli korraga wiha ja ägedus ta näost.

(93) Seda ei võinud aga waene pehme südamega krahv iialgi **kannatada**; nagu ära pühitud oli korraga kõik viha ja ägedus ta näost.

Ühes lauses kasutab Vilde 1886. a trükis (94) analüütilist kuju, 1923. a trükis (95) asendab ta selle sünteetilise kujuga, mis aga 2010. a trükis (96) on taas asendatud analüütilisega. Analüütilise konstruktsiooni kasutuselevõttu 2010. a trükis saab põhjendada asjaoluga, et on tahetud täpsustada verbi sisu.

(94) Ta waatas neile tükk aega järele, siis, nagu unest ärgates ja ennast wõõrast kohast leides, waatas ta segaselt ümber ja **sammus** saalist **wälja**.

(95) Ta waatas neile tükk aega järele, siis, nagu unest ärgates ja ennast wõõrast kohast leides, waatas ta segaselt ümber ja **sammus** saalist.

(96) Ta waatas neile tükk aega järele, siis, nagu unest ärgates ja ennast wõõrast kohast leides, waatas ta segaselt ümber ja **sammus** saalist **välja**.

Välja-konstruktsiooni kasutamine muutub vaadeldud materjalis neljas lauses: kui 1886. a trükkis kasutab Vilde analüütilisi konstruktsioone, siis 1923. a trükkis on ta need asendanud sünteetiliste kujudega – ilmselt soovist vabaneda saksapärasusest. 2010. a trükkis on ühes lauses uuesti kasutusele võetud esmatrükkis olnud ühendverb, et täpsustada verbi tähendust.

Maha-konstruktsiooni kasutus muutub kolmes lauses. Kui 1886. a trükkis on kahes lauses kasutusel *maha*-ühendverbikonstruktsioonid, mis asendati 1923. ja 2010. a trükkis lihtverbidega, siis ühes lauses on esimeses trükkis kasutusel lihtverbivorm, mis asendati hilisemates trükkides sisult täpsema ühendverbikonstruktsiooniga.

Kahes lauses on 1886. (97) a trükkis kasutusel analüütiline konstruktsioon, mis asendati 1923. (98) ja 2010. a trükkis (99) sünteetilise kujuga.

(97) Korraga kuulis ta eestkojast, kuhu tema kambri üks wiis, iseäralist müdinat, nagu oleks keegi põrandale **maha kukkunud**.

(98) Korraga kuulis ta eestkojast, kuhu tema kambri üks wiis, müdinat, nagu oleks keegi põrandale **kukkunud**.

(99) Korraga kuulis ta eeskojast, kuhu tema kambri üks viis, müdinat, nagu oleks keegi põrandale **kukkunud**.

Ühel juhul on 1886. (100) a trükkis kasutatud lihtverbi, mis on 1923. (101) ja 2010. a trükkis (102) asendatud ühendverbiga, et täpsustada verbi tähendust. Lisaks on kahes hilisemas trükkis muudetud sõnastust.

(100) Ta **langes** tema ette põlwede pääle.

(101) Ta **libises** istmelt teise põlwe peale **maha**.

(102) Ta **libises** istmelt teise põlve peale **maha**.

Lahti-konstruktsioon muutub kahes lauses, aga erinevalt. Ühes näiteplokis (103–105) on esialgses trükkis (103) kasutusel ühendverb, mis asendati 1923. (104) ja 2010. a trükkis (105) lihtverbiga. Lisaks muutis Vilde 1923. a trükkis ühendiga sünonüümset lihtverbi kasutades lause sõnastust, mis jäi muutumatuks ka 2010. a trükkis. Teises lauses on 1886. a trükkis (106) kasutusel analüütiline vorm, mis asendati 1923. a trükkis (107) sünteetilisega, aga 2010. a trükkis (108) uuesti analüütilisega, et täpsustada verbi tähendust. Lisaks on hilisemates trükkides muudetud verbiühendi sõnastust.

- (103) Saali uks oli korraga **lahti läinud**, ja sisse astus doktor Meding kortsus kulmul.
- (104) Saali uks oli korraga **awanenud**, ja sisse astus doktor Meding kortsus kulmul.
- (105) Saali uks oli korraga **avanenud** ja sisse astus doktor Meding kortsus kulmul.
- (106) Ta hakkas värisewa käega ust **lahti käänama**.
- (107) Ta hakkas värisewa käega ust lukust **keerama**.
- (108) Ta hakkas värisewa käega ust lukust **lahti keerama**.

Kahes lauses on kasutusel *kinni*-verbiühend. Mõlemal juhul on vormimuutus sama – esialgses trükis (109, 112) on kasutusel ühendverb, mis muudeti 1923. (110, 113) ja 2010. a trükis (111, 114) lihtverbiks, et vabaneda saksapärasest konstruktsioonist (Hasselblatt 1990: 27, 31, 43–44; Kask 1970: 21). Ühel juhul (109–111) toimub ainult vormimuutus, teisel juhul (112–114) võetakse aga 1923. ja 2010. a trükis ühendverbi asemel kasutusele *ta*-liiteline tuletis.

- (109) Wiimane oli aga waewalise koiku ees, mis suitsunud seinä ääres oli, seisma ja väikese poisikese otsa wahtima jäänud, kes **kinni seotud** jalaga sängis puhkas.
- (110) Wiimane oli aga waewalise koiku ette suitsunud seinä ääres seisma jäänud, väikse poisikese otsa wahtima jäädes, kes **seotud** jalaga asemel puhkas.
- (111) Viimane oli aga vaevalise koiku ette suitsunud seinä ääres seisma jäänud, väikese poisikese otsa wahtima jäädes, kes **seotud** jalaga asemel puhkas.
- (112) „Mina sõitsin teie järel,“ kõneles doktor Meding rahulisti edasi, „ja hüüdsin, et teie **kinni peaksite**: teie sõitsite edasi.“
- (113) „Mina sõitsin teie järel,“ kõneles doktor Meding rahulikult edasi, „ja hüüdsin, et teie **peataksite**: teie sõitsite edasi.“
- (114) „Mina sõitsin teie järel,“ kõneles doktor Meding rahulikult edasi, „ja hüüdsin, et teie **peataksite**: teie sõitsite edasi.“

Pealt- ja *ümber*-ühend muutuvad samamoodi: mõlemal juhul (115–117 ja 118–120) on 1886. a trükis (115, 118) kasutusel analüütilised kujud, mis asendati 1923. (116, 119) ja 2010. a trükis (117, 120) sünteetilisestega. Lihtverbid võeti kasutusele, et vabaneda saksapärasest partiklitest (Hasselblatt 1990: 27, 31, 43–44; Kask 1970: 21).

- (115) Liig kaua ei pruukinud tal ka mitte üksinda seista ja teisi **päält waadata**.
- (116) Liig kaua ei tarwitsenud ta siiski mitte üksinda seista ja teisi **waadata**.

(117) Liig kaua ei tarvitsenud tal siiski mitte üksinda seista ja teisi **vaadata**.

(118) Ma wandusin sulle metsas, lumehangede pääl **ümber eksides**, kus mu pisarad jääs tarretasiwad /.../

(119) Ma wandusin metsas, lumehangedel **eksides**, kus mu pisarad jääks tarretasid /.../

(120) Ma vandusin metsas, lumehangedel **eksides**, kus mu pisarad jääks tarretasid /.../

Üles-konstruktsioon muutub ühes lauses, kus 1886. (121) ja 1923. a trükis (122) on kasutusel analüütiline konstruktsioon, mis asendati 2010. a trükis (123) sünteetilise kujuga, et vabaneda saksapärasest ühendist ja kasutada selle asemel lihtverbi (Hasselblatt 1990: 27, 31, 43–44; Kask 1970: 21).

(121) „Mis mina protokolli **üles** olen **wõtnud**, on õige,“ kostis krahw rahutuma ägedusega, „ja selle eest pean ma wastutama.“

(122) „Mis mina protokolli **üles** olen **wõtnud**, on õige,“ kostis krahw kaswawa ägedusega, „ja selle eest tahan wastutada.“

(123) „Mis mina protokolli olen **wõtnud**, on õige,“ kostis krahv kasvava ägedusega, „ja selle eest tahan vastutada.“

Ühes lauses kasutab Vilde 1886. a trükis (124) analüütilist konstruktsiooni, mille asemel võtab 1923. a trükis (125) kasutusele sünteetilise kuju. 2010. a trükis (126) võetakse uuesti kasutusele analüütiline konstruktsioon. Lisaks struktuurimuutusele on erinevus ka afiksaaladverbis: 1886. a trükis on (124) kasutusel *ära*-ühend, mis on on 2010. a trükis (126) asendatud *välja*-ühendiga. Sellist partikli vahetamist saab põhjendada asjaoluga, et *välja*-ühend mõjub 21. sajandi tekstis ajakohasemalt.

(124) Sellega tahtsid sa minu rööwitud auu mulle **ära maksta**, sellega enese sõna minu käest tagasi osta, sellega mind tasuda, et mind isa sinu lapsega majast välja kihutas lageda taewa alla, lumehange, metsa huntide sekka otsa ja hukatust otsima /.../

(125) Sellega tahtsid minu au mulle **maksta**, sellega oma sõna minult tagasi osta, mind tasuda selle eest, et isa mu sinu lapsega majast välja kihutas, lageda taewa alla, lumehange, metsa huntide sekka!

(126) Sellega tahtsid minu au mulle **välja maksta**, sellega oma sõna minult tagasi osta, mind tasuda selle eest, et isa mu sinu lapsega majast välja kihutas, lageda taeva alla, lumehange, metsa huntide sekka!

Ühendverbi kasutuse varieerumine analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal

Ühendverbi kokku- ja lahkukirjutamine varieerub kolmes lauses, kõigis lausetes puudutab see *ära*-ühendit. Esmatrükis on kasutusel kaks analüütilist vormi ja üks sünteetiline vorm, 1923. a trükis on kasutusel üks analüütiline vorm ja kaks sünteetilist vormi. 2010. a trükis jääb 1923. a trükis olnud analüütiliste ja sünteetiliste ühendverbikujude hulk samaks: üks analüütiline vorm ja kaks sünteetilist vormi.

Kahes lauses kasutab Vilde 1886. a trükis (127) analüütilist kuju, mis asendati 1923. (128) ja 2010. a trükis (129) sünteetilisega. Seda saab põhjendada vajadusega rõhutada ühendi terviklikku adjektiveerunud tähendust (Loorits 1923: 11).

(127) „Doktor, ma olen **ära rääkimata** õnnetu!“...

(128) „Uskuge mind, ma olen **ärarääkimata** õnnetu!“...

(129) „Uskuge mind, ma olen **ärarääkimata** õnnetu!“...

Ühes lauses on *ära*-ühendi muutus eelnevale vastupidine – 1886. a trükis (130) on kasutusel sünteetiline vorm, mis on muudetud 1923. (131) ja 2010. a trükis (132) analüütiliseks.

(130) Teatawa kitsa silla pääl nägin ma teid ja wõõrast meest just sel silmapilgul, kui teie tema käest ühe musta asja **ärakahmasite** ja talle tugewa hoobi rindu andsite, nii et ta üle silla ääre wahutawatesse woogudesse langes.

(131) Teatud kitsal sillal nägin teid ja wõõrast meest just silmapilgul, kui teie tema käest ühe musta asja **ära kahmasite** ja talle tugewa hoobi rindu andsite, nii et ta üle sillaweere wahutawatesse woogudesse langes.

(132) Teatud kitsal sillal nägin teid ja wõõrast meest just silmapilgul, kui teie tema käest ühe musta asja **ära kahmasite** ja talle tugeva hoobi rindu andsite, nii et ta üle sillaveere vahutavatesse voogudesse langes.

27 lauses varieerub tegusõnalise sõnaühendi ja liittegusõna kasutamine. Kui esimeses trükis on analüütiliste ühendite kasutamine ülekaalus, siis hilisemates trükkides on nende asemel kasutusele võetud lihtverbid või liittegusõna, kus ühend on tegusõnaga kokku kirjutatud. Sünteetiliste konstruktsioonide kasutusele võtmist hilisemates trükkides saab põhjendada sellega, et on soovitud vabaneda saksapärasest verbiühenditest (sks *Partikelverb*). Analüütiliste sõnakujude kasutamist hilisemates trükkides saab põhjendada aga sellega, et on tahetud täpsustada verbi tähendust.

5.1.1.4. Omadussõna sisaldav fraas või liitomadussõna

Materjali hulgas on 18 lauset, kus varieerub omadussõna sisaldava fraasi ja liitomadussõna kasutamine. Kõigis 18 lauses on esimeses trükis kasutusel analüütilised sõnakujud, 1923. a trükis on üks analüütiline (6%) ja 17 sünteetilist (94%) kuju ning 2010. a trükis on kõik varasemad analüütilised sõnakujud muudetud sünteetiliseks. (vt Tabel 1)

Analüüsi paremaks jälgimiseks jagasin laused rühmadesse hilisemat (sünteetilist) tulemust arvestades: omadussõna ja nimisõna kokkukirjutamine (10), *(li)ne*-liitelise omadussõna kokkukirjutamine (6), määrsõnaga *pool* moodustatud omadussõna kokkukirjutamine (2).

Omadussõna ja nimisõna kokkukirjutamine

Kümnes lauses kirjutatakse hilisemates trükkides kokku sõnaühendid, mis koosnevad omadussõnast ja nimisõnast. Kõikides lausetes on esmatrükis kasutusel omadussõna sisaldavad sõnaühendid, mis asendati hilisemates trükkides liitomadussõnaga. Seitsmes lauses on lisaks muudetud ka sõnastust ning kolmes lauses toimub ainult struktuurimuutus: 1886. a trükis (133) on kasutusel analüütiline kuju, mis muudeti 1923. (134) ja 2010. a trükis (135) sünteetiliseks.

(133) Kudas julgete teie auusa **suurt sugu** mehe pääle nii argpüksi wiisil selja taga tema tulewase abikaasa, nõrga naesterahwa wastu, niikõlwatul wiisil teotada!

(134) Kuidas julgete ometi ausa **suurtsugu** mehe peale nii argpüksi wiisil tagantselja tema tulewase abikaasa ees madalat laimu tõsta!

(135) Kuidas julgete ometi ausa **suurtsugu** mehe peale nii argpüksi wiisil tagantselja tema tulevase abikaasa ees madalat laimu tõsta!

-*(li)ne* liitumisel moodustunud liitomadussõna

(li)ne-liiteline omadussõna kirjutatakse hilisemates trükkides kokku kuues lauses: kahel juhul on kasutusel *line*-liide ja neljal juhul *ne*-liide. Kõigis kuues lauses on esmatrükis analüütilised vormid, mis muudeti hilisemates trükkides sünteetilisteks.

Vilde kasutab neljas lauses analüütilist *ne*-liitelist ühendit, mis asendatakse 1923. ja 2010. a trükis sünteetilistega. Sellise muudatuse alused on *ne*-liiteliste omadussõnaliste sõnaühendite kokkukirjutamine (Jõgever 1920: 67; Loores 1923: 109). Samuti on muudeti ka sõnastust, kus esimeses trükis olev määrsõnaline ühend *üle liiga* on hilisemates trükkides asendatud liitomadussõnaga *ülearune*.

(136) Nüüd olen mina siin **üle liiga**; parem teeme mängutoas krahw Palmeriga partii schachi.

- (137) Nüüd olen mina siin **ülearune**; parem teen mängutoas krahw Palmeriga partii malet.
- (138) Nüüd olen mina siin **ülearune**; parem teen mängutoas krahv Palmeriga partii malet.

Sarnaselt *ne*-liitelistele omadussõnadele kirjutatakse ka *line*-liitelise omadussõnaga sõnaühendid 1920. aastate ortograafiareeglistikku arvestades kokku (Jõgever 1920: 67; Loorits 1923: 109). Kui 1886. a trükis (139) kasutab Vilde analüütilist fraasi, siis 1923. (140) ja 2010. a trükis (141) on selle asemel kasutusele võetud liitomadussõna, mille põhiosa on omadussõnatuletis *-juukseline*.

- (139) **Pruuni juukstega** ilusat pääd toetas ta käe najale, teine käsi silitas õrnat väikest walget koerakest, kes tema kõrwal pingi pääl magas.
- (140) **Pruunijuukselist** pead toetas ta käe najale, teine käsi silitas väikest walget koerakest, kes tema kõrwal pingi peal lebas.
- (141) **Pruunijuukselist** pead toetas ta käe najale, teine käsi silitas väikest walget koerakest, kes tema kõrval pingi peal.

***pool*-algulised omadussõnalised kesksõnavormid**

Määrsõna *pool* kasutatakse kahes ühendis, kus sõnakuju muutus on ajas mõnevõrra erinev. Ühel juhul (142–144) on 1886. a trükis (142) kasutusel analüütiline kuju, mis muudeti 1923. (143) ja 2010. a trükis (144) sünteetiliseks (Loorits 1923: 108). Teisel juhul (145–147) kasutab Vilde aga 1886. (145) ja 1923. a trükis (146) analüütilisi kujusid, mis asendati 2010. a trükis (147) sünteetilisega. Kõikidel juhtudel on tegu omadussõnaliselt kasutatavate kesksõnavormidega, millele liitsõna esiosana liidetakse sõna *pool*-

- (142) Tund aega hiljemini seisi Liipre külas **pool lagunened**, suitsuse ja pisikese sauna ees läikiw tore wanker must täkk ees /.../
- (143) Tund aega hiljemini seisis Liipre külas **poollagunenud** suitsu-saunakese ees kerge, läikiw wankrike, kallis must hobune ees /.../
- (144) Tund aega hiljem seisis Liipre külas **poollagunenud** suitsusaunakese ees kerge läikiv wankrike, kallis must hobune ees /.../

(145) Mehel oli kitsas kahwatu nägu, mida lühikene süsimust habe piiras ja mis ühes tugewa lõua, pika, weidi kongis nina ja kokku pigistatud kitsate huultega iseäralist tumedat kindlust ning **pool pillawat** mõrudust awaldas.

(146) Võõral oli kitsas kahwatu nägu, mida lühikene must habe piiras ja mis ühes tugewa lõua, pika, weidi kongis nina ja kokkupigistatud kitsaste huultega iseäralist hämarat kindlust ning **pool pilkelist** mõrudust awaldas.

(147) Võõral oli kitsas kahwatu nägu, mida lühike must habe piiras ja mis ühes tugeva lõua, pika, weidi kongis nina ja kokkupigistatud kitsaste huultega iseäralist hämarat kindlust ning **poolpilkelist** mõrudust awaldas.

Analüüsitud materjalis varieerub omadussõna sisaldava fraasi ja liitomadussõna kasutamine 18 lauses. Esimeses trükis on kasutusel ainult analüütilised konstruktsioonid, mis on hilisemates trükkides pea kõik asendatud sünteetilisega (97%). Nende kujude kasutuselevõttu põhjustavad omadus- ja nimisõnaühendite liitmine, (*li*)*ne*-liitelise liitomadussõna ja määrsõna *pool* liitmine omadussõnaliselt kasutatud kesksõnavormidele.

5.1.1.5. Asesõnaline sõnaühend või liitasesõna

Asesõnaline sõnaühend asendatakse liitasesõnaga viies lauses. Kõikidel juhtudel on muutuse suund sama: 1886. a trükis (148) on kasutusel analüütilised kujud, mis asendati 1923. (149) ja 2010. a trükis (150) sünteetilisega. Lisaks on muudetud ka sõnastust: esmatrükis on kasutusel asesõnaühend *oma enese*, mis on hilisemates trükkides asendatud liitasesõnaga *iseenese*.

(148) /.../ ma wõitlesin ja jõudsin hääde inimeste, kõige päält aga **oma enese** abil nii kaugele, kui teie mind praegu näete olewat.

(149) /.../ ma wõitlesin ja jõudsin heade inimeste, kõige pealt aga **iseenese** abil nii kaugele, kui teie mind praegu näete olewat.

(150) /.../ ma võitlesin ja jõudsin heade inimeste, kõigepealt aga **iseenese** abil nii kaugele, kui teie mind praegu näete olevat.

5.1.1.6. Kaassõnaline sõnaühend või liitkaassõna

Analüüsitavas materjalis muutub ühes lauses kaassõnalise sõnaühendi ja liitkaassõna kasutus. Vilde kasutab 1886. trükis (151) kaassõnaühendit, mille asendab 1923. trükis (152) liitkaassõnaga. 2010. a trükis (153) jääb liitsõna kuju muutumatuks.

(151) Ta oli nagu arvata, ämaras kitsast sillast alla kukkunud, doktor Meding oli tema musta kogu kaugel **all pool** koske näinud ja teda välja tõmmanud

(152) Ta oli, nagu arvata, hämaruses kitsast sillast alla kukkunud, doktor Meding oli tema musta kogu kaugel **allpool** kärestikku näinud ja ta välja tõmmanud

(153) Ta oli, nagu arvata, hämaruses kitsast sillast alla kukkunud, doktor Meding oli tema musta kogu kaugel **allpool** kärestikku näinud ja välja tõmmanud

5.1.1.7. Arvsõnaline sõnaühend või liitarvsõna

Vilde kasutab 1886. (154) ja 1923. a trükis (155) arvsõnalist sõnaühendit, mis asendati 2010. a trükis (156) liitarvsõnaga. Viimases trükis tehtud muudatuse aluseks on ortograafiareegel, mille järgi hulgasõna ja arvsõna *-sada* kirjutatakse kokku (Erelt 2016: 47), kuid 1923. a trükis on kasutusel sõnaühend, sest kõik numbriüksused kirjutati tollal lahku (Loorits 1923: 70).

(154) Minewal sügisel oli minu wili ikaldanud, tōbi elajaid tapnud ja wähesest sissetulekust olin ma auusatele meestele oma wōlgasid tasunud – mul ei olnud **paari sadat** rubla Juudile anda.

(155) Minu mullune wili oli jaolt ikaldanud, tōbi talwel elajaid tapnud, oma wähesest sissetulekust olin kibedaid wōlgu tasunud – mul ei olnud **paari sadat** rublagi juudile anda.

(156) Minu mullune wili oli jaolt ikaldanud, tōbi talvel elajaid tapnud, oma wähesest sissetulekust olin kibedaid wōlgu tasunud – mul ei olnud **paarisadat** rublagi juudile anda.

Üldistusi sõnaühendi ja liitsõna kasutamise kohta

Sõnaühend ja liitsõna varieerub vaadeldud materjalis mitmes rühmas. Esimeses trükis on tugevas ülekaalus analüütiliste konstruktsioonide kasutamine (97%). Kõige rohkem muutusid hilisemates trükkides sünteetiliseks asesõnaline ja kaassõnaline sõnaühend ning omadussõna sisaldav fraas. Kaks esimest muutusid täielikult sünteetiliseks, omadussõna sisaldav fraas muutus sünteetiliseks 97% lausetes. Sünteetilisi kujusid põhjustavad 1923. ja 2010. a trükis omadussõna ja nimisõna ühenditest kujunenud liitsõnad, *(li)ne*-liitelise liitomadussõna moodustamine ja määrsõna *pool* liitmine omadussõnaliselt kasutatud kesksõnavormidele.

Nimi-, tegu- ja määrsõnaliste sõnaühendite sünteetiliseks muutumine hilisemates trükkides on sarnase osakaaluga – vastavalt 87%, 85%, 83%. Kuigi sõnakujude sünteetiliseks muutumise osakaal on sarnane, on põhjused erinevad.

Nimisõnalised sõnaühendid muudeti liitsõnadeks, kui need tähistasid omaette mõistet; tegusõnalised sõnaühendid asendati liittegusõnadega, et loobuda saksapärasest verbiühenditest. Määrsõnalised sõnaühendid muudeti sünteetiliseks, kui kaks kõrvuti paiknevat eri sõnaliigist sõna olid sulanud üht mõistet väljendavaks liitmäärsõnaks.

Analüütiliste nimi- ja määrsõnaliste ühendite kasutamise põhjus hilisemates trükkides on sarnane: need on võetud kasutusele, kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus on erinev. Hilisemates trükkides on tegusõnalised ühendid kasutusel verbi tähenduse täpsustamiseks.

5.1.2. Sõnaühend või tuletis

Materjali neljas lauses muutub analüütilisuse ja sünteetilise skaalal sõnaühendi ja tuletise kasutamine. 1886. a trükis on kasutusel kolm analüütilist (75%) ja üks sünteetiline (25%) kuju. 1923. a trükis on suurenenud sünteetiliste vormide osakaal 75%-ni. 2010. a trükis on samasugune osakaal nagu 1923. a trükis.

1886. a trükis olev (157) nimisõnafraas muudeti 1923. (158) ja 2010. a trükis (159) määrsõnatuletiseks, et väljendada ennast lühema vormiga. Selliseid juhtumeid on materjalis kaks.

(157) Rääkija ootas, kas Laura midagi vastaks, kui seda ei sündinud, pajatas ta **terawa häälega** edasi: „Poisikene jäi maantee pääle maha, teie sõitsite aga edasi...”

(158) Kõneleja ootas, kas Laura midagi vastaks; kui seda ei sündinud, pajatas ta **terawalt** edasi: „Poisike jäi maanteele maha, teie aga sõitsite edasi...”

(159) Kõneleja ootas, kas Laura midagi vastaks; kui seda ei sündinud, pajatas ta **teravalt** edasi: „Poisike jäi maanteele maha, teie aga sõitsite edasi...”

1886. a trükis olev (160) omadussõnatuletis asendati 1923. (161) ja 2010. a trükis (162) kujundliku sõnaühendiga. Selliselt muutub materjalis üks näitekolmik.

(160) Laura hüppas wankrilt ja tahtis jala põgeneda, aga rasked oliwad ta liikmed, nagu **tinased**.

(161) Laura hüppas wankrilt ja tahtis jala põgeneda, aga rasked olid ta liikmed, nagu **tina täis**.

(162) Laura hüppas vankrilt ja tahtis jala põgeneda, aga rasked olid ta liikmed, nagu **tina täis**.

Ühes lauses asendub sidendina kasutatud sõnaühend hilisemates trükkides tuletisega: 1886. a trükis (163) kasutab Vilde sõnaühendit, mille asendab 1923. a trükis (164) rõhuliidet *-gi* sisaldava lihtsidesõnaga *kuigi*, muutes ühtlasi ka lause sõnastust. 2010. a trükis (165) on kasutusel samasugune sünteetiline kuju nagu 1923. a trükis.

(163) Siiski ma olen ju nüüd ka mõni kord nii waba, et ma pintsli kätte wõin wõtta ja oma paleuslisele elukorrale tagasi astuda, **kui ka** ainult paariks tunniks.

(164) Siiski, ma leian ju nüüd ka mõnikord aega, et pintsli kätte wõtta ja oma aatelisele elukorrale tagasi pöörduda, **kuigi** ainult paariks tunniks.

(165) Siiski, ma leian ju nüüd ka mõnikord aega, et pintsli kätte võtta ja oma aatelisele elukorrale tagasi pöörduda, **kuigi** ainult paariks tunniks.

Sõnaühend ja tuletis varieerub vaadeldud materjalil analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal harva: ühel juhul asendatakse 1886. a trükis olev sõnaühend hilisemates trükkides *lt*-määrsõnatuletisega ja teisel juhul asendatakse 1886. a trükis kasutatud *ne*-omadussõnatuletis hilisemates trükkides sõnaühendiga. Sõnaühend muutub hilisemates trükkides sünteetiliseks 75%-l juhtudest.

5.2. Käändsõnadega seotud konstruktsioonid

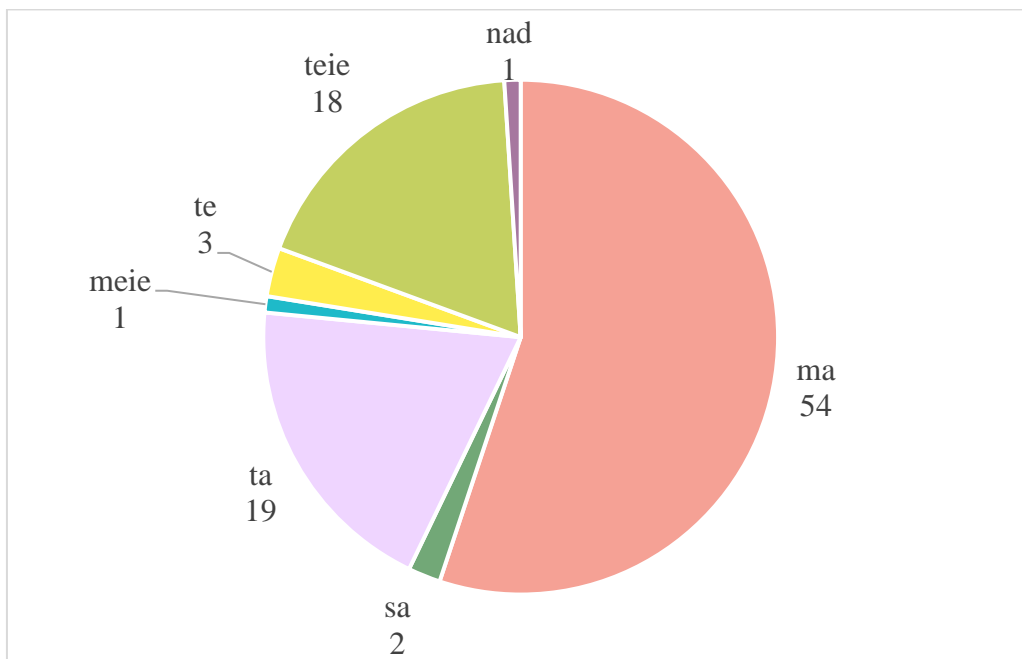
5.2.1. Pronoomeni väljajätt

Isikulised asesõnad ehk (personaal)pronoomenid näitavad, kes on lauses kõneleja või kuulaja. Lisaks võib pronoomen märkida ka kõnesituatsioonivälise isikut. Isikulisi asesõnu on kuus, need esinevad pikkade või lühikeste vormidena – ainsuses: *mina (ma)*, *sina (sa)*, *tema (ta)*; mitmuses: *meie (me)*, *teie (te)*, *nemad (nad)*. Lühikesi personaalpronoomeni vorme kasutatakse sagedamini, need on lauses tavaliselt rõhutatud ja markeerimata. Pikki isikulisi asesõnu kasutatakse vähem ning need on mõeldud ennekõike vastandamiseks, uue info edasiandmiseks ja rõhutamiseks. (EKK 2020: 165)

Lausest võib pronoomeniga tühistatava aluse välja jätta, kui kontekstist on võimalik tegijat tuletada ning lause tähendus väljajätust ei muutu (Erelt *et al.* 2017: 256). Tihti jäetakse pronoomen välja, lähtudes väljendusökonomiast (*ma saan – saan* (ökonomsem) või

viisakusstrateegiast (*teie tehke – tehke*) (Erelt *et al.* 2017: 256). Kui lauses puudub tegija, siis see kompenseeritakse konteksti või verbi isikutunnusega. (Erelt *et al.* 2017: 256) Seega, kui isikulist asesõna on võimalik välja jätta, kuid seda ikkagi kasutatakse, siis soovitakse alust esile tõsta.

Pronoomeni kasutamine varieerub uuritud materjalis 98 lauses: ülekaalukalt kõige sagedamini, 54 lauses, puudutab see pronoomenit *ma*, 19 lauses pronoomenit *ta*, 18 lauses *teie*, kolmes lauses *te*, kahes lauses *sa*, ühes lauses *meie* ja ühes lauses *nad* (vt Joonis 3). Tabelist 4 ja Jooniselt 3 puuduvad need isikulised asesõnad, mille kohta materjalis näiteid ei leidunud.

Joonis 3. Isikulise asesõna väljajätu jaotus

1886. aasta trükis on valdavalt, 98 lauses, kasutusel pronoomeniga kujud (97 korda; 99%), vaid ühes lauses esineb sünteetiline pronoomenita verbivorm (1%). 1923. aasta trükis on suurest osast varasematest pronoomeniga lausetest pronoomen välja jäetud – lausete seas on üks *ma*-pronoomeniga lause (1%) ja ülejäänud 97 lauses on kasutusel pronoomenita vormid (99%). 2010. aasta trükis on pronoomeniga kujude osakaal võrreldes 1923. a trükiga mõnevõrra suurenenud. 2010. a trükis on seitse pronoomeniga kasutusjuhtumit (7%): kolmes lauses on kasutusel *ma*-pronoomen ja *ta*-pronoomen, ühes *sa*-pronoomen. Ülejäänud 91 lauses on kasutusel pronoomenita sünteetilised vormid (93%). (vt Tabel 4)

Tabel 4. Pronoomenite kasutuse dünaamika analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal

	1886		1923		2010		Keskmine	Kokku
	A	S	A	S	A	S		
<i>ma-pronoomen</i>	53	1	1	53	3	51	96%	54
	98%	2%	2%	98%	6%	94%		
<i>sa-pronoomen</i>	2	0	0	2	1	1	75%	2
	100%	0%	0%	100%	50%	50%		
<i>ta-pronoomen</i>	19	0	0	19	3	16	92%	19
	100%	0%	0%	100%	16%	84%		
<i>meie-pronoomen</i>	1	0	0	1	0	1	100%	1
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		
<i>te-pronoomen</i>	3	0	0	3	0	3	100%	3
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		
<i>teie-pronoomen</i>	18	0	0	18	0	18	100%	18
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		
<i>nad-pronoomen</i>	1	0	0	1	0	1	100%	1
	100%	0%	0%	100%	0%	100%		

A=analüütiline kuju, S=sünteetiline kuju

5.2.1.1. *Ma-/mina*-pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm

Ma-pronoomeni kasutus muutub analüütilisuse-sünteetilisuse skaalal Vilde jutustuse 54 lauses: 1886. a trükis on 53 analüütilist kasutusjuhtumit (98%) ja üks sünteetiline (2%) juhtum. 1923. a trükis on isikulise asesõna *ma* kasutamine märgatavalt vähenenud ja pöördetunnusega verbivormide osakaal vastavalt suurenenud: üks analüütiline vorm (2%) ja 53 sünteetilist vormi (98%). 2010. a trükis on analüütiliste ja sünteetiliste vormide osakaal jäänud enam-vähem samaks nagu 1923. a trükis. 2010. a trükis on kolm analüütilist (6%) ja 51 sünteetilist kasutusjuhtumit (94%). *Mina*-pronoomeni kasutuse muutumist analüütilisuse-sünteetilisuse skaalal materjalis ei esinenud. (vt Tabel 4)

47 lauses esineb 1886. a trükis (166) pronoomeniga *ma*-konstruktsioon, mis on nii 1923. (167) kui ka 2010. a trükis (168) asendatud pronoomenita verbivormiga.

(166) „**Ma olen** nõus,” vastas krahw Palmer, ja teraw rahutu pilk lendas baroni poole, kes tooli päält üles tõusis.

(167) „**Olen** nõus,” vastas krahw Palmer, kuna ta teraw rahutu pilk parunit riivas, kes kähku üles tõusis.

(168) „**Olen** nõus,” vastas krahv Palmer, kuna ta terav rahutu pilk parunit riivas, kes kähku üles tõusis.

Kuues lauses muudeti esimeses trükis olev (169) pronoomeniga vorm 1923. a trükis (170) sünteetiliseks verbivormiks, aga 2010. a trükis (171) toodi pronoomen tagasi. Viimases trükis on isikuline asesõna kasutusele võetud, et rõhutada tegijat. Seda saab järeldada konteksti põhjal. Lisaks on muudetud ka pronoomeni asukohta lauses: 1886. a trükis (169) järgneb pronoomen verbile (markeeritud sõnajärg), aga 2010. a trükis (171) on pronoomen neutraalses positsioonis, paiknedes verbi ees.

(169) Seda küll, preili, aga mis **wõisin ma** parata?

(170) Seda küll, krahwipreili, aga mis **wõisin** parata?

(171) Seda küll, krahvipreili, aga mis **ma võisin** parata?

Vilde on 1886. a trükis (172) kasutanud ka ainult esimese isiku lõpuga verbivormi, mis on 1923. a trükis (173) asendatud koos pronoomeniga kasutatud verbivormiga. Selline analüütiline konstruktsioon on kasutusel ka 2010. a trükis (174).

(172) Ma tunnen seda kõik, sest ma ise olin enne selle walla liige, **tunnen** ka linna waese rahwa kurwa olekut, sest ma elan säääl ja puudun nendega kokku.

(173) Ma tean seda, sest ma ise olin enne selle walla liige, **ma tunnen** ka linna töötava rahwa kurba olukorda, sest ma elan seal seal ja puutun temaga kokku.

(174) Ma tean seda, sest ma ise olin enne selle valla liige, **ma tunnen** ka linna töötava rahva kurba olukorda, sest ma elan seal ja puutun temaga kokku.

Ma-pronoomeni kasutamine koos esimeses isikus verbivormiga muutub analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal materjali 54 lauses. Suur osa kasutustest muutub hilisemates trükkides sünteetiliseks, sest lausest võib isikulise asesõnaga väljendatud aluse välja jätta, kui lause tähenduse ei muutu ning verbivormist on võimalik tuletada tegijat (Erelt *et al.* 2017: 256). Analüüsist selgus ka, et kui 2010. a trükis on kasutusele võetud pronoomen koos verbivormiga,

aga 1923. a trükis on ainult verbivorm, siis on isikulise asesõna funktsioon rõhutada tegijat. *Ma*-pronoomeniga lausetest muudetakse hilisemates trükkides sünteetiliseks, ilma pronoomenita kasutusjuhtudeks 96%.

5.2.1.2. *Sa*-pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm

Sa-pronoomeniga konstruktsioon muutub analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal kahes lauses: esialgses trükis on kasutusel analüütilised juhud, mis asendati 1923. a trükis sünteetilistega. 2010. a trükis leidub aga üks analüütiline ja üks sünteetiline kasutus. *Sina*-pronoomeni muutust analüütilisuse-sünteetilisuse skaalal ei esinenud. (vt Tabel 4)

Ühes lauses on 1886. a trükis (175) kasutusel pronoomeniga konstruktsioon, mis asendati 1923. (176) ja 2010. a trükis (177) verbivormiga.

(175) /.../ selle rahaga **tahtsid sa** mind waigistada, ennast minust lahti raputada, et siis selle suurt sugu naesterahwa auus mees olla ja temaga altari ette astuda!

(176) Selle rahaga **tahtsid** mind waigistada, et siis selle suurtsugu neitsi ausa peiuna temaga altari ette astuda!

(177) Selle rahaga **tahtsid** mind waigistada, et siis selle suurtsugu neitsi ausa peiuna temaga altari ette astuda!

1886. a trükis (178) on Vilde kasutanud analüütilist konstruktsiooni, mis on 1923. a trükis (179) asendatud verbivormiga, 2010. a trükis (180) on aga uuesti kasutusele võetud samasugune vorm nagu esialgses trükis. Selle põhjuseks võib olla soov rõhutada tegijat. Lisaks on 1886. a (178) ja 2010. a trükis (180) muudetud sõnastust ja sõnajärge.

(178) Anna andeks, Armi, ma ei teadnud, et **sa** lustilist laulu **soovisid**.

(179) Anna andeks, Armi, ma ei teadnud, et **soovisid** lõbusat laulu.

(180) Anna andeks, Armi, ma ei teadnud, et **sa soovisid** lõbusat laulu.

Kahes *sa*-pronoomeniga lauses toimub vormimuutus erinevalt. Ühel juhul (175–177) on varasemas trükis kasutusel pronoomeniga konstruktsioon ja hilisemates trükkides vaid isikutunnusega verbivorm. Teisel juhul (178–180) on 2010. a trükis kasutusel pronoomeniga konstruktsioon, mida tingib ilmselt tegija rõhutamine. Isikulist asesõna *sa* sisaldavad laused muutuvad jutustuse hilisemates trükkides sünteetilisemaks 75%-l juhtudest.

5.2.1.3. *Ta-/tema*-pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm

Ta-pronoomeniga konstruktsioon muutub analüütilisuse-süntheetilise skaalal vaadeldud materjali 19 lauses. 1886. a trükis on kõik kasutusjuhud analüütilised, sisaldades subjektpronoomenit, 1923. a trükis seevastu on kõik võrreldavad esinemisjuhud sünteetilised ning 2010. a trükis leidub kolm analüütilise (16%) ja 16 sünteetilise (84%) kasutusega lauset. *Tema*-pronoomeniga konstruktsiooni muutumist analüütilisuse ja sünteetilise skaalal materjalis ei esinenud. (vt Tabel 4)

Vilde kasutab 1886. a trüki (181) 16 lauses pronoomeniga konstruktsiooni, mis asendati 1923. (182) ja 2010. a trükis (183) subjektpronoomenita verbivormiga.

- (181) Ise **astus ta** tagasi ja läks minema.
- (182) Ise **astus** tagasi ja läks lähemat teed minema.
- (183) Ise **astus** tagasi ja läks lähemat teed minema.

1886. a trüki (184) kolmes lauses on kasutatud analüütilist vormi, mis asendati 1923. a trükis (185) sünteetilise, aga 2010. a trükis (186) uuesti analüütilise vormiga, et rõhutada tegija olulisust.

- (184) Nüüd **tõstis ta** nõrgalt pead.
- (185) Nüüd **tõstis** pead.
- (186) Nüüd **tõstis ta** nõrgalt pead.

Isikuline asesõna *ta* muutub analüütilisuse ja sünteetilise skaalal 19 lauses. Üldjuhul asendatakse subjektpronoomeniga konstruktsioon hilisemates trükkides verbivormiga. Analüüsitava materjali hulgas on näiteid ka muutusest, kus 2010. a trükis on taas kasutusel analüütiline subjektpronoomeniga kuju. See näitab, et kontekstis on oluliseks peetud tegija rõhutamist. Kokkuvõttes järeldub analüüsist, et 92% lausetes, kus on esimeses trükis kasutusel *ta*-pronoomeniga konstruktsioon, asendati see hilisemates trükkides ainult verbivormiga.

5.2.1.4. *Me-/meie*-pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm

Ühes lauses muutub *meie*-pronoomenit sisaldav konstruktsioon, kus 1886. a trükis (187) kasutab Vilde subjektpronoomeniga konstruktsiooni, mis on 1923. (188) ja 2010. a trükis (189) asendatud ainult verbivormiga. (vt Tabel 4)

(187) Pika vaheaja järele algas ta tumeda häälega: „Ma näen teid esimest korda, doktor, aga teil saab wististi tuttaw olema, et mina alles teist aastat selle mõisa omanik olen, kus **meie** praegu **wiibime**.“

(188) Alles pikema vaheaja järgi algas ta: „Ma näen teist esimest korda, doktor, aga teil on wististi tuttaw, et mina alles teist aastat selle mõisa omanik olen, kus praegu **wiibime**.“

(189) Alles pikema vaheaja järel algas ta: „Ma näen teid esimest korda, doktor, aga teil on vististi tuttaw, et mina alles teist aastat selle mõisa omanik olen, kus praegu **wiibime**.“

5.2.1.5. *Te-/teie*-pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm

Te-pronoomeniga konstruktsiooni kasutus muutub analüütilisuse-süntheetilise skaalal kolmes lauses. Kõikides lausetes on 1886. a trükis (190) kõik juhtumid pronoomeniga konstruktsioonid, mis on 1923. (191) ja 2010. a trükis (192) muudetud verbi isikuvormideks. (vt Tabel 4)

(190) Kas **te arwate** mind warsti surewat?

(191) Kas **arwate** mind warsti surewat?

(192) Kas **arvate** mind varsti surevat?

18 lauses on kasutusel *teie*-pronoomeniga konstruktsioon, mille kasutus varieerub sarnaselt *te*-pronoomeni omaga. Kõik 1886. a trükis (193) olevad analüütilised kasutusjuhud on asendatud 1923. (194) ja 2010. a trükis (195) sünteetiliste verbivormidega. (vt Tabel 4)

(193) **Arwate teie** siis, et seadus teid ilma minu ülesandmiseta ise kahtluse põhjustel oma ette ei kutsu

(194) **Arwate** siis, et seadus teid ka ilma minu ülesandmiseta kahtluste põhjal oma küüsi ei wõta.

(195) **Arvate** siis, et seadus teid ka ilma minu ülesandmiseta kahtluste põhjal oma küüsi ei võta.

Te- ja *teie*-pronoomeniga konstruktsioonide kasutus muutub vaadeldud materjalis kokku 21 lauses. Mõlemad isikulise asesõnaga konstruktsioonid on hilisemates trükkides asendatud verbivormiga. See tähendab, et kõik vastavad analüütilised konstruktsioonid asendati hilisemates trükkides sünteetilisestega.

5.2.1.6. *Nad-/nemad*-pronoomeniga konstruktsioon või verbi isikuvorm

Nad-pronoomenit sisaldav konstruktsioon muutub analüütilisuse-süntheetilise skaalal vaid materjali ühes lauses, kus 1886. a trükis (196) on kasutusel pronoomeniga konstruktsioon, mis on 1923. (197) ja 2010. a trükis (198) asendatud verbivormiga. *Nemad*-pronoomeni muutmist analüütilisuse-süntheetilise skaalal ei esinenud. (vt Tabel 4)

(196) Aisakellakesed helisesiwad weel vähe aega ... siis **waikisiwad nad**.

(197) Aisakellakesed helisesid weel vähe aega... siis **waikisid**...

(198) Aisakellukesed helisesid veel vähe aega... siis **waikisid**.

95% lausetest, kus on jutustuse esmatrükis kasutusel isikuline asesõna, jäeti see hilisemates trükkides välja, nii et lausesse jäi vaid verbi isikuvorm. Täielikult muutusid 1923. ja 2010. a trükis süntheetiliseks *meie-*, *te-*, *teie-* ja *nemad*-pronoomeniga konstruktsioonid. Kõige vähem asendati verbi isikuvormiga asesõna *sa* sisaldavaid konstruktsioone – 75% juhtudest. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et selle pronoomeniga on materjalis vähe näiteid (2), ning analüüsist selgub tõsiasi, et ühes lauses on 2010. a trükis kasutusele võetud hoopis analüütiline vorm. *Ma-* ja *ta-*pronoomeniga konstruktsioonide kasutamine muutus 1923. ja 2010. a trükis selgelt süntheetiliseks – vastavalt 96% ja 92% ulatuses. Mõlema isikulise asesõna konstruktsioonides aitavad hilisemates trükkides kasutusele võetud üksikjuhulised analüütilised ühendid tegijat kontekstis esile tõsta.

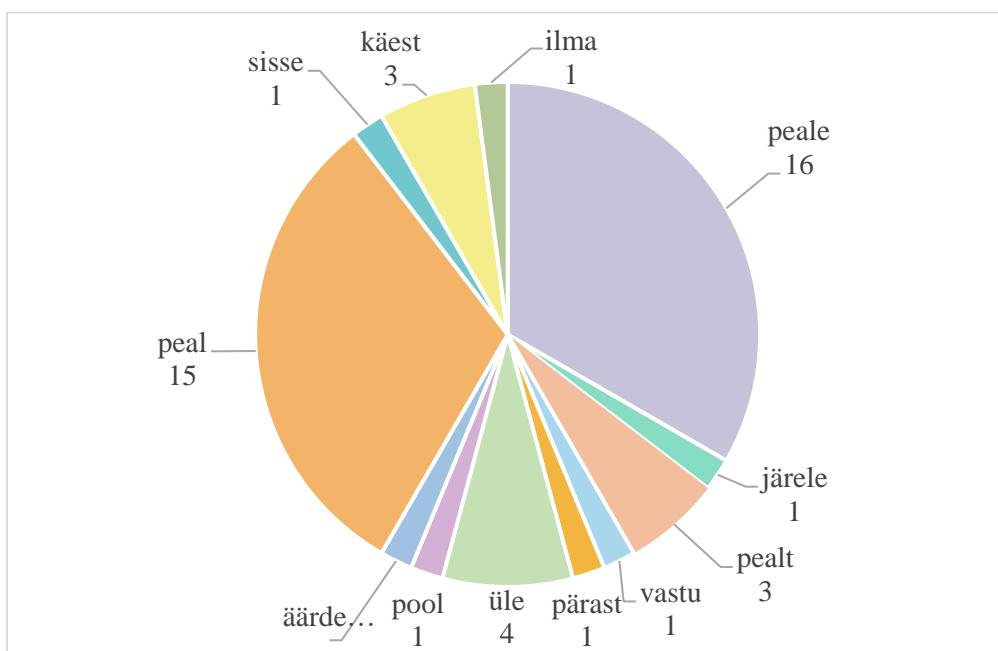
5.2.2. Kaassõnafraas või käändevorm

Kaassõnad on muutumatud sõnad, mis kuuluvad lauses nimisõna või asesõna juurde, moodustades sellega kaassõnafraasi (Veismann, Erelt 2017: 446; Metslang *et al.* 2023: 747). Kaassõnad väljendavad sarnaseid tähendusi nagu käändetunnused ja on tihti paralleelselt kasutatavad, näiteks *laua peale* vs. *lauale*. Käändetunnuste kasutusala on siiski laiem, kuna nende tähendus on tihti abstraktsem kui kaassõnafraasidel. Kaassõnadega saab aga edasi anda mitmekesisemat ja täpsemat tähendust kui käändetunnuseid kasutades. (Veismann, Erelt 2017: 446).

Analüüsitava jutustuse trükkides varieerub kaassõnafraaside ja käändevormide kasutamine 48 lauses. Kõikides sellistes lausetes on esialgses trükis kasutusel analüütilised konstruktsioonid (kaassõnafraasid), mis asendati hilisemates trükkides süntheetiliste

käändevormidega. (vt Tabel 1) Sellist muutust saab põhjendada 20. sajandi alguskümnenditel toimunud eesti kirjakeele aktiivse arendamisega, mille üks põhifookustest oli võõrapärasusest loobumine. (Aavik 1924a: 40; Raag 2008: 103, 147)

Laused jagunevad kaassõnafaaside järgi järgmiselt: 16 lauses on kasutusel kaassõna *peale*, 15 lauses *peal*, neljas lauses *üle*, kolmes lauses *pealt* ning *käest*. Üksiknäited puudutavad kaassõnu *ilma*, *pool*, *ees*, *sisse*, *vastu*, *äärde*, *pärast*, *järele* (vt Joonis 4).

Joonis 4. Kaassõnade jaotus

Vilde kasutab esmatrükis 16 lauses kaassõnafaasi sõnaga *peale*, mis asendatakse hilisemates trükkides sünteetilise käändevormiga. Esimesel juhul toimub ainult eelnimetatud konstruktsioonimuutus (199–201): 1886. a trükis (199) on kasutusel analüütiline konstruktsioon kaassõnaga *pääle*, mis muudetakse 1923. (200) ja 2010. a trükis (201) sünteetiliseks. Sarnane muutus toimub 10 lauses.

(199) Juukste seest, mis salkades **otsaesise pääle** langesiwad – müts oli maas – tilkus veri ja jooksis üle näo, mis walge oli nagu lubjatud sein.

(200) Juuste seest, mis salkudes korratult **otsaesisele** langesid – müts oli maas – tilkus veri ja nirises üle näo, mis walge oli nagu lubjatud sein.

(201) Juuste seest, mis salkudes korratult **otsaesisele** langesid – müts oli maas – tilkus veri ja nirises üle näo, mis valge oli nagu lubjatud sein.

Teisel juhul toimub 1923. ja 2010. a trükis lisaks konstruktsioonimuutusele ka käändevormi muutus. Näidetes (202–204) ja (205–207) on esmatrükis (202, 205) kasutatud kaassõnafraasi, mis on 1923. (203, 206) ja 2010. aasta trükis (204, 207) asendatud käändevormiga. Mõlemas näites on varasema väliskohakäände asemel hiljem sisekohakääne, mida saab selgitada kirjakeeles 20. sajandi algul ühtlustatud verbirektsioonidega. Selline käändevormi muutus seoses varasema *peale*-kaassõnafraasiga esineb vaadeldud materjalis neljas lauses, kus esimesel juhul (202–204) on asendusvormiks pikk sisseütlev vorm ja teisel juhul (205–207) lühike sisseütlev.

(202) Weel oli ta oma jalgade pääl käimiseks liig nõrk, seepärast pandi teda väikese **wankri pääle**, ja õde Laura sõitis teda ühest toast teise /.../

(203) Weel oli ta oma jalgel käimiseks liig nõrk, seepärast pandi ta väiksesse **wankrisse** ja õde Laura sõidutas teda ühest toast teise /.../

(204) Veel oli ta omil jalgel käimiseks liig nõrk, seepärast pandi ta väikesesse **wankrisse** ja õde Laura sõidutas teda ühest toast teise /.../

(205) Ma lasen madu ennast hammustada, aga ma löön talle selle eest **pää pääle**.

(206) Ma lasen madu ennast hammustada, aga ma löön talle selle eest **pähe**.

(207) Ma lasen madu ennast hammustada, aga ma löön talle selle eest **pähe**.

Kolmandal juhul (208–210) on kahes hilisemate trükkide lauses muudetud lisaks konstruktsioonile ka sõnastust, et sisu täpsemalt edasi anda. Samal põhjusel on tehtud sõnastuse muutus ka näidetes 211–213, kuid 2010. a trükis (213) on sünteetilises vormis kasutusel sisult samaväärne seisundituletis (*põlvede pääle* > *põlvili*).

(208) Aeda ja **trepri pääle** läinud pidulised tuliwad tagasi – Lammerheim ja Laura jäiwad tulemata.

(209) Aeda ja **rõdule** läinud pidulised tulid tagasi – Lammerheim ja Laura aga jäid tulemata.

(210) Aeda ja **rõdule** läinud pidulised tulid tagasi – Lammerheim ja Laura aga jäid tulemata.

(211) Laura langes **põlwede pääle** maha.

(212) Laura langes **põlwile** maha.

(213) Laura langes **põlvili** maha.

15 lauses varieerub kaassõnafaasi *peal* ja käändevormi kasutamine, kus Vilde kasutab 1886. a trükis (214) analüütilist konstruktsiooni, mis on 1923. (215) ja 2010. a trükis (216) asendatud nimisõna alalütleva käände vormiga.

(214) **Aknalaua pääl** istudes vahtis ta kaua kaua kuu ja tähtede poole ja ümises sagedasti: „Rumalus, Meding, rumalus!“.

(215) **Aknalaual** istudes vahtis ta kaua, kaua kuu ja tähtede poole ning ümises sagedasti: „Rumalus, Anton, rumalus!“

(216) **Aknalaual** istudes vahtis ta kaua, kaua kuu ja tähtede poole ning ümises sagedasti: „Rumalus, Anton, rumalus!“

Materjali hulgas on neli lauset, kus varieerub kaassõna *üle* sisaldava kaassõnafaasi ja käändevormi kasutus. Vilde on 1886. (217) a trükis kasutanud fraasi kaassõnaga *üle*, mis on muudetud 1923. (218) ja 2010. (219) a trükis sünteetiliseks seestütleva käände vormiks. Selline muutus toimub kahes lauses ja selle taustaks on ilmselt varasema saksalaenulise verbirektsiooni (*sprechen + über A*) järgimine. Ülejäänud kahel juhtumil asendatakse 1886. a trükis (220) kasutatud kaassõna *üle* sisaldav fraas 1923. (221) ja 2010. (222) a trükis ainsusliku alaleütleva käände vormiga. 1886. a trükis on kasutusel vananenud mitmuse vormi *õlade* sisaldav fraas, mis asendati hilisemates trükkides ainsuse vormiga *õlale*.

(217) Kas teie Juudi **uppumise üle** midagi lähemat mulle võiksite rääkida, ma kuulsin tema õnnetusest oma teenijate käest poolikuid asju.

(218) Kas teie mulle juudi **uppumisest** midagi lähemat võiksite rääkida, ma kuulsin tema õnnetusest oma teenijate käest aina poolikuid asju.

(219) Kas teie mulle juudi **uppumisest** midagi lähemat võiksite rääkida, ma kuulsin tema õnnetusest oma teenijate käest aina poolikuid asju.

(220) Laura jooksis oma tuppa, tõmbas säält oma kasuka **õlade üle**, ja tasa ning nägemata pääsis ta majast välja.

(221) Laura jooksis seepeale oma tuppa, tõmbas sealt kasuka **õlale**, ja kuulmata ning nägemata pääsis ta majast välja.

(222) Laura jooksis seepeale oma tuppa, tõmbas sealt kasuka **õlale**, ja kuulmata ning nägemata pääses ta majas välja.

Kolmes lauses varieerub analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal *pealt*-konstruktsioon. Kahes lauses on 1886. a trükis (223) kasutusel kaassõnafaas, mille asemel on 1923. (224) ja 2010. a trükis (225) kasutusele võetud käändevormid.

(223) Ta noppis enesele **peenra päält** punase roosi ja pani rinda; siis sammus ta pikkamisi maja poole ja võttis trepi pääsel mõttes istet.

(224) Laura noppis enesele **peenralt** punase roosi ja pani rinda; siis sammus pikkamisi maja poole ja võttis rõdul istet.

(225) Laura noppis enesele **peenralt** punase roosi ja pani rinda; siis sammus pikkamisi maja poole ja võttis rõdul istet.

Ühes juhtumis (226–228) on Vilde 1886. a trükis (226) kasutanud analüütilist ühendit, mis on muudetud 1923. (227) ja 2010. aasta trükis (228) küll sünteetiliseks, kuid ühtlasi on kahes viimases trükis täpsustatud ka sõnastust: sõna *näo* asemel on võetud kasutusele *põsk*.

(226) See juures pühkis ta käega werd **näo päält**.

(227) Seejuures pühkis ta käega werd **põselt**.

(228) Seejuures pühkis ta käega verd **põselt**.

Kaassõna *käest* puhul kasutab Vilde 1886. trükis (229) kaassõnafaasi, mille asendab 1923. a trükis (230) alaltütleva käände vormiga. 2010. a trükis (231) on kasutusel samasugune vorm nagu 1923. a trükis.

(229) Sa pead **tema käest** andeks paluma.

(230) Sa pead **temalt** seda andeks paluma.

(231) Sa pead **temalt** seda andeks paluma

Ilma-konstruktsiooni kasutus muutub analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal vaid ühes lauses, kus 1886. a trükis (232) on kasutusel analüütiline vorm, mis muudeti 1923. (233) ja 2010. a trükis (234) sünteetiliseks. Lisaks on hilisemates trükkides muudetud sõnastust, kuigi ilmaütleva käändevorm on säilinud.

(232) Medingi isand lubas Jüri jalga **ilma rahata** tohterdada, ka rohud lubas ta oma käest maksta.

(233) Tohter lubas Jüri jalga **maksutagi** arstida, ka rohud lubas omast käest anda.

(234) Tohter lubas Jüri jalga **maksutagi** arstida, ka rohud lubas omast käest anda.

Vilde kasutab 1886. a trükis (235) sõna *pool* sisaldavat kaassõnafraasi, mille asendab 1923. a trükis (236) sünteetilise alalütleva käände vormiga. 2010. a trükis (237) on kasutusel samasugune vorm nagu 1923. a trükis.

(235) Paks puiestik piiras teda igast küljest; suur lille- ja viljapuuad algas mõisa eest ja ulatas alla jõeni, mille **teisel pool** kaldal viinawabrik, teenijate majad ja elajate laudad seisiwad.

(236) Wana tihe puiestik piiras teda igast küljest; suur lille- ja viljapuuad algas warsti mõisa eest ja ulatas alla jõeni, mille **teisel** kaldal viinawabrik, teenijatemajad ja majapidamis-hooned seisid.

(237) Vana tihe puiestik piiras teda igast küljest; suur lille- ja viljapuuad algas warsti mõisa eest ja ulatus alla jõeni, mille **teisel** kaldal viinavabrik, teenijatemajad ja majapidamishooned seisid.

1886. a trükis (238, 241) esinenud kaassõnu *ees* ja *sisse* sisaldavate fraaside asemel on Vilde 1923. trükis (239, 242) kasutusele võtnud sünteetilised käändevormid, mis on säilinud ka 2010. a trükis (240, 243). Mõlemal juhul on analüütilised konstruktsioonid asendatud küll sünteetilisega, aga lisaks on muudetud ka käändevormi: sisekohakääne on asendatud väliskohakäändega. Seda saab taas põhjendada rektsiooni ümbertõlgendamisega, vastavalt *seisma ees* (kus?), aga *pärlendama* millel?; *astuma teele* (millele?), mitte *teesse* (kuhu?). Sünteetiliste väljendite sisu on jäänud samaks kui algsel analüütilisel konstruktsioonil.

(238) „Ja teie ei anna mind mitte üles, teie heidate armu?“ küsis krahw surmahirmuga, ja highi seisis ta **otsa ees**.

(239) „Ja teie ei anna mind mitte üles, teie halastate mu peale?“ küsis krahw, ja highi pärlendas ta **otsaesisel**.

(240) „Ja teie ei anna mind mitte üles, teie halastate mu peale?“ küsis krahw, ja highi pärlendas ta **otsaesisel**.

(241) Ma tulin teid wiimasel silmapilgul weel kord selle tee eest hoiatama, **mille sisse** teie täna tahate astuda.

(242) Ma tulin teid wiimasel silmapilgul weel korda selle tee eest hoiatama, **millele** teie täna tahate astuda.

(243) Ma tulin teid viimasel silmapilgul veel korda selle tee eest hoiatama, **millele** teie täna tahate astuda.

Vastu- ja äärde-kaassõnakonstruktsioonid on kasutusel 1886. a trükis (244, 247), nende asemel võetakse 1923. (245, 248) ja 2010. a trükis (246, 249) kasutusele alaleütleva käändevormid, kuigi funktsioonid on erinevad. Esimesel juhul (224–246) väljendatakse vastuvõtjat ning teisel juhul (247–249) kohta.

(244) Käik külasse haige sandipoisikese juurde, lubadused **tema vastu**, hell armastus haige wenna vastu /.../

(245) Teie käik külasse haige sandipoisikese juure, lubadused **temale**, hell armastus haige wenna vastu /.../

(246) Teie käik külasse haige sandipoisikese juurde, lubadused **temale**, hell armastus haige venna vastu /.../

(247) Jalgteed käisiwad temast risti põigiti läbi, põõsaste wilus seisiwad lauad ja pingid, korralused trepidkäepuudega wiisiwad järsust kaldast alla **jõe äärde**.

(248) Jalgteed käisid temast ristipõigiti läbi, põõsaste wilus seisid lauad ja pingid, korralikud trepid käsipuudega wiisid järsust kaldast alla **jõe**.

(249) Jalgteed käisid temast risti-põigiti läbi, põõsaste vilus seisid lauad ja pingid, korralikud trepid käsipuudega wiisid järsust kaldast alla **jõe**.

1886. a trükis (250, 253) on kasutusel kaassõnafaasid sõnadega *pärast* ja *järele*, mille asemel võttis Vilde 1923. a trükis (251, 254) kasutusele seestütleva käände vormid. Need on kasutusel ka 2010. a trükis (252, 255).

(250) /.../ kuda tema oma suure rikkuse kui ka muudel põhjustel väga minu väimeheks passiwat, **kelle pärast** minul häbeneneda ei pruukiwat.

(251) /.../ kuidas tema oma suure rikkusega kui ka muudel põhjustel väga hästi minu väimeheks kõlbawat, **kellest** minul sugugi häbeneneda ei olewat /.../

(252) /.../ kuidas tema oma suure rikkusega kui ka muudel põhjustel väga hästi minu väimeheks kõlbavat, **kellest** minul sugugi häbeneneda ei olewat /.../

(253) Minu wõlad kõik kokku oliwad tõesti nii suured, et mul mõisa **äramüümise järele** ainult paarkümmend tuhat järele oleksiwad jäänud /.../

(254) Minu ja Elwita wõlad kokku olid nii suured, et mul mõisa **äramüügist** wast ainult mõni tuhat järele oleks jäänud /.../

(255) Minu ja Elvita võlad kokku olid nii suured, et mul mõisa **äramüügist** vahest ainult mõni tuhat järele oleks jäänud /.../

Kõik esimeses trükis kasutusel olevad ja hilisemas kasutuses varieeruvad analüütilised konstruktsioonid (kaassõnagraasid) on asendatud hilisemates trükkides käändevormidega. Käändevormid on võetud kasutusele, et vabaneda 20. sajandi alguses teadvustatud saksapärasest analüütilisest mallist (kaassõnakonstruktsioonid).

5.3. Perifraasiliste ja ahelverbidega seotud konstruktsioonid

Perifraasilise ja ahelverbiga konstruktsiooni võib moodustada kahel moel: 1) abiverbist *olema* ja verbivormiga (aga mitte *nud-* ja *tud-*kesksõnaga); 2) üldise tähendusega verbi ja käändelise verbivormiga, kui need kannavad sellist tähendust, mida on võimalik edasi anda morfoloogilise tunnusega (näiteks aeg, tegumood, kõneviis) (Metslang *et al.* 2023: 504).

Saama- ja *hakkama-*konstruktsioonide kasutus varieerub analüüsitavas materjalis 16 lauses, kus analüütilised konstruktsioonid sisaldavad verbe *hakkama* ja *saama*. 12 lauses puudutab analüütilisuse-süntheetilise muutus *saama*-konstruktsiooni ja neljas lauses *hakkama*-konstruktsiooni. 1886. a trükis on 15 analüütilist vormi (94%) ja üks süntheetiline vorm (6%). Analüütilised vormid jagunevad *saama-* (11) ja *hakkama-* (4) konstruktsioonideks. Üksik süntheetiline vorm leidub *saama* kohta. (vt Tabel 1 ja 5)

1923. a trükis on süntheetiliste vormide osakaal suurenenud: materjalis on 15 süntheetilist vormi (94%) ja üks analüütiline vorm (6%). Süntheetiliste vormide hulgas on 11 *saama-* ja neli *hakkama-*vormi. (vt Tabel 1 ja 5)

2010. a trükis on analüütiliste ja süntheetiliste vormide osakaal jäänud üldjoontes samaks nagu 1923. a trükis: leidub kaks analüütilist (12%) ja 14 süntheetilist vormi (88%). Süntheetilistest vormide hulgas on 11 *saama-* ja kolm *hakkama-*tuleviku juhtu. (vt Tabel 1 ja 5)

Tabel 5. *Saama-* ja *hakkama-*konstruktsioonide varieerumine analüütilisuse ja süntheetilise skaalal

	1886		1923		2010		Kokku
	A	S	A	S	A	S	
<i>Saama</i> -konstruktsioonid	11	1	0	11	0	11	12
<i>Hakkama</i> -konstruktsioonid	4	0	0	4	1	3	4

A=analüütiline kuju, S=süntheetiline kuju

5.3.1. Saama-konstruktsioonid

Materjali hulgas leidub 12 lauset, kus *saama*-konstruktsioon muutub analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal. Ühel juhul (256–258) kasutab Vilde 1886. a trükis (256) analüütilist konstruktsiooni, mille asendab 1923. a trükis (257) sünteetilise vormiga, et vabaneda saksapärasest tulevikukonstruktsioonist. 2010. a trükis (258) on kasutusel samasugune vorm nagu 1923. a trükis. Samasuunaline muutus puudutab materjalis 11 lauset.

(256) „Siis te **saate** minu tegu õieti **mõistma**, doktor.“

(257) „Siis **mõistate** minu tegi õieti, doktor!“

(258) „Siis **mõistate** minu tegu õieti, doktor!“

Teisel juhul (259–261) asendatakse üksikjuhtumil 1886. a trükis olev (259) sünteetiline konstruktsioon 1923. (260) ja 2010. a trükis (261) analüütilise konstruktsiooniga. Lisaks konstruktsiooni analüütiliseks muutmisele on muudetud lause sõnastust ja lisatud verbivormina tingiv kõneviis.

(259) Teie wankri alla jäi maanteel üks kümme aastane kerjaja poisikene külast, kes liig nälginud ja jõetu oli, teie Araabia täku eest kõrwale **jooksta** /.../

(260) Teie wankri alla jäi maanteel üks kümneaastane kerjaja poisikene külast, kes liig nälginud ja jõuetu oli, kui et ta teie Araabia ruuna eest **oleks saanud** õigel pilgul kõrwale **hüpata** /.../

(261) Teie wankri alla jäi maanteel üks kümneaastane kerjaja poisikene külast, kus liig nälginud ja jõuetu oli, kui et ta teie araabia ruuna eest **oleks saanud** õigel pilgul kõrwale **hüpata** /.../

5.3.2. Hakkama-konstruktsioonid

Hakkama-konstruktsiooni kasutus muutub analüütilisuse ja sünteetilisuse skaalal neljas lauses. 1886. a trükis on kasutusel analüütilised konstruktsioonid. 1923. a trükis asendati kõik 1886. a trükis olevad analüütilised kujud sünteetilistega. 2010. a trükis on üks analüütiline ja kolm sünteetilist konstruktsiooni. (vt Tabel 5)

Vilde on 1886. a trükis (262) kasutanud *hakkama*-alguskonstruktsiooni, mis on 1923. (263) ja 2010. a trükis (264) asendatud verbivormiga. Selliselt muutub materjalis kolm kasutusjuhtu. Lisaks verbivormi sünteetiliseks muutmisele on muudetud ka vormi.

(262) Ta oli posthobuste puudusel jala läbi metsa Elwitasse **hakanud tulema** – tee ei ole kauge, nagu teie teate – ja nüüd seisis ta minu ees.

(263) Ta oli posthobuste puudusel jaamast jala läbi metsa Elwittasse **tulnud** – tee ei ole kauge, nagu teate – ja nüüd seisis ta mu ees.

(264) Ta oli posthobuste puudusel jaamast jala läbi metsa Elwitasse **tulnud** – tee ei ole kauge, nagu teate – ja nüüd seisis ta mu ees.

Eraldi kasutusjuhu moodustab *hakkama*-konstruktsioonide hulgas üksiknäide, kus 1886. a trükis olev (265) *hakkama*-alguskonstruktsioon on 1923. a trükis (266) asendatud minevikuvormiga. 2010. a trükis (267) on kasutusele võetud *olema*-verb, mille tulemusel tekkitab enneminevikuline analüütiline vorm.

(265) Kui ta kõneles, siis wehkles ta palju kätega, lükkas mustjad juuksed, mis oimude kohast samblahalliks **hakkasiwad minema**, tihti otsa eest tagasi ja vahtis oma hallide, terawate silmadega rahutumalt sinna tänna, ennemini kui inimese otsa, kellega ta kõneles.

(266) Kui ta kõneles, siis wehkles palju kätega, lükkas mustjaid juukseid, mis oimukohtadel samblahalliks **läinud**, tihti otsa eest tagasi ja vahtis oma hallide, terawate silmadega rahutult sinna-tänna, ennemini kui inimese otsa, kellega ta kõneles.

(267) Kui ta kõneles, siis vehkles palju kätega, lükkas mustjaid juukseid, mis oimukohtadel samblahalliks **olid läinud**, tihti otsa eest tagasi ja vahtis oma hallide, teravate silmadega rahutult sinna-tänna, ennemini kui inimese otsa, kellega ta kõneles.

Saama- ja *hakkama*-verbidega konstruktsioonid muutuvad materjalis 16 lauses, millest *saama*-konstruktsioonide puhul muutub hilisemates trükkides sünteetiliseks 92% kasutusjuhtudest, *hakkama*-konstruktsioonide puhul 88%. Ka need näited ilmestavad liikumist lihtsama, vähem saksapärase verbistruktuuri suunas.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli analüüsida analüütiliste ja sünteetiliste keelendite kasutuses toimunud muutusi, toetudes Eduard Vilde jutustuse „Musta mantliga mees“ 1886., 1923. ja 2010. aasta väljaannetele. Vilde oli tuntud ja viljakas eesti kirjanik, kes omandas hariduse saksakeelsetes koolides ning oli mõjutatud saksamõjulise eesti kirjakeele traditsioonist. Sellest lähtudes on ka 19. sajandi lõpus ilmunud jutustuse esmatrüki keelekasutuses palju saksapäraseid analüütilisi keelekujusid. 20. sajandi esimesel poolel hakati keelekorralduse ja keeleuenduse tulemusel teadlikult vabanema saksapäraestest joontest. Seda kinnitab selgelt ka Vilde jutustuse 1923. aastal ilmunud trükk, mille keelekasutust on märgatavalt ajakohastatud – muudetud sünteetilisemaks. See kinnitab hüpoteesi, et eesti kirjakeel on muutunud sajandite vältel sünteetiliseks.

1886. a ja 1923. a trükki kõrvutades saab järeldada, et Vilde keelekasutus on aja jooksul muutunud sünteetilisemaks. Kui 1886. a trükis on suuremalt jaolt kasutusel analüütilised keelendid (93%) ja sünteetiliste osakaal on ainult 7%, siis 1923. a trükis on tendents vastupidine ja sünteetiliste keelendite osakaal märgatavalt suurenenud (90%). 2010. a trükis on analüütiliste ja sünteetiliste keelendite osakaal üldjoontes sama nagu 1923. a trükis. Sellest saab järeldada, et hilisemat kirjakeelt iseloomustav suundumus sünteetilisuse poole on 1920. aastate alguseks kirjakeeles välja kujunenud ja säilinud praeguse ajani.

Analüüsitud 334 keelendi põhjal selgus, et kõige suuremad muutused sünteetilisuse suunas toimusid materjali põhjal otsustades kaassõnafraasi või käändevormi kasutuses (100%), pronoomeni väljajätus (96%) ja verbikonstruktsioonides (91%). Vähem muutusi sünteetilisuse suunas ilmnis sõnaühendi või liitsõna (87%) ja sõnaühendi või tuletise rühmas (75%).

Keelekasutuse sünteetilisemaks muutumist *hakkama*-konstruktsioonis, kaassõna või käändevormi ja pronoomeni väljajätku puhul põhjustasid vastavalt varasema *hakkama*-tuleviku konstruktsiooni asendamine lihtverbiga, kaassõnade asemel käändevormide ulatuslikum kasutusele võtmine ning pronoomeni väljajätmine konstruktsioonidest, kus verbi isikutunnus juba näitab isikut. Samuti suurenes sünteetilisus, kui ühendverbivormid kirjutati kokku, *saama*-konstruktsioonide puhul asendati *saama*-tulevik lihtverbiga ning sõnaühendite asemel võeti kasutusele liitsõnad või tuletised.

Analüüsi tulemusel selgus, et kuigi jutustuse 20. ja 21. sajandi trükkides on sünteetiliste keelekujude osakeel märgatavalt suurenenud, on analüütilised kujud siiski mõnes konstruktsioonis kasutusel. Näiteks on mitmesõnalised konstruktsioonid kasutusel, et rõhutada

lauses tegijat, täpsustada tegusõna tähendust, samuti juhul, kui nimisõnafraasil on omadussõnaline laiend või nimisõnalise laiendsõna asemel on omadussõnaline. Analüütilist konstruktsiooni võidakse eelistada, kui sõnaühendi ja liitsõna tähendus on erinev või kui täiendsõna on võimalik tõlgendada liitsõna, fraasi või põhiosa laiendina. Selliste hilisemates trükkides leiduvate sõmakujude kasutamist saab põhjendada keelendite suurema läbipaistvuse taotlusega.

Töö näitas, et eri ajastute kirjakeele normimist puudutavate seisukohtade rakendumist on võimalik uurida ilukirjanduse keelekasutuse põhjal. Kui 19. sajandi lõpu eesti kirjakeeles domineerisid selgelt mõned saksamõjulised keelejooned, siis 20. sajandi esimesel poolel soovitati nendest võimalusel loobuda. See tõi kaasa mitmete varem analüütiliste keelendite asendamise sünteetilisestega, mis olid ühtlasi lühemad. Mõnevõrra üllatav oli tulemustes see, et vaadeldud nähtuste puhul kujunesid kirjakeelde sobivaks peetud keelendikujud välja juba 1920. aastateks ning 21. sajandi alguses on need keelejooned enamjaolt püsima jäänud.

Kirjandus

Aavik, Johannes 1924a. Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted: yhes keeleuuenduste astmelise liigitusega. Tartu : Istandik

Aavik, Johannes 1924b. Vilde „Kogutud teoste“ keeleline arvustus. Eesti Kirjandus 6, 261–268

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus

Altoa, Villem 1973. Eduard Vilde sõnameistrina. Tallinn: Eesti Raamat

Annus et al. 2001= Annus, Epp, Epner, Luule, Järv, Ants, Olesk, Sirje, Süvalep, Ele, Velsker Mart. Eesti kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri

EKK 2007 = Erelt, Mati, Erelt, Tiiu, Ross, Kristiina 2007. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut

EKK 2020 = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2020. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut

Erelt et al. 2017 = Erelt, Mati, Metslang, Helle, Plado, Helen 2017. Alus. Eesti keele süntaks. Tartu Ülikooli Kirjastus

Erelt, Mati 2006. Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tartu

Erelt, Tiiu 2016. Eesti ortograafia. Eesti Keele Sihtasutus

Habicht, Külli, Metslang, Helle 2015. Tea kus see kirjamees siiani elanud on, kuu peal või Marsil? Analüütilisusest ja sünteetilisusest eri aegade kirjakeeles. Ettekanne 11. muutuva keele päeval, 6.11. 2015

Haspelmath, Martin, Michaelis, Susanne Maria 2017. Analytic and synthetic: Typological change in varieties of European languages

Hasselblatt, Cornelius 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 31. Wiesbaden: Otto Harrassowitz

Jõgever, Jaan 1920. Eesti keele grammatika III. aasta. Tartu: Odamees

Kampmann, Mihkel 1902. Kirjalikud harjutused Eesti keele õppimiseks. Viljandi: A. Tõllasepp

Kasik, Reet 2011. Stahli mantlipärijad: eesti keele uurimise lugu. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Kask, Arnold 1958. Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

- Kask, Arnold 1970.** Eesti kirjakeele ajaloost I. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool
- Kiindok, Aino 1958.** Mõningaid märkmeid E. Vilde teoste keelest. Keel ja Kirjandus 2
- Kruus, Oskar, Puhvel, Heino 2000.** Eesti kirjanike leksikon. Eesti Raamat
- Laanekask, Heli 1992.** Ühise Eesti kirjakeele taotlemine XIX sajandi alguses. Akadeemia 10, 1172–1198
- Laanekask, Heli 2004.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus
- Lindström, Liina 2021.** Keelekorraldus meie elu kujundamas. Keel ja Kirjandus 5
- Loorits, Oskar 1923.** Eesti keele grammatika. Tartu: Odamees-Carl Sarap
- Lutsõk, Oksana 2018.** Arhaisemide esinemissagedus Eduard Vilde loomingus vene õppekeelegraafika programmi arvestades. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Narva kolledž, sotsiaalteaduste valdkond
- Metslang et al. 2022** = Metslang, Helle, Habicht, Külli, Lippus, Pärtel, Pajusalu, Karl. Analyticity/syntheticity in language varieties: The case of Estonian. Circum-Baltic languages. Contacts, comparisons, and change, 209–238. Berlin: Peter Lang Publishing. (Potsdam Linguistic Investigations series (36))
- Metslang et al. 2023** = Metslang, Helle, Erelt, Mati, Habicht, Külli, Hennoste, Tiit, Kasik, Reet, Teras, Pire, Viht, Annika, Asu, Eva Liina, Lindström, Liina, Lippus, Pärtel, Pajusalu, Renate, Plado, Helen, Rääbis, Andriela, Veismann, Ann (2023). Eesti grammatika. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Metslang, Helle, Habicht, Külli 2018.** XIX sajandi eesti kirjakeel – vahekeelest sulandkeeleks. Emakeele Seltsi aastaraamat 64, 111–140. DOI: 10.3176/esa64.04
- Mihkla, Karl 1972.** Eduard Vilde elu ja looming. Tallinn: Eesti Raamat
- Plado, Helen 2022.** Rahvakeelsus XX sajandi alguskümnendite Eesti keelekorralduses (Vaateid eesti keelekorralduse arenguloole). Keel ja Kirjandus 12, DOI: 10.54013/kk780a1
- Päll, Peeter 2019.** Pilk kirjakeele korraldamise sajandile ja tänapäevale. Keel ja Kirjandus, 1–2, <https://doi.org/10.54013/kk735a10>
- Pärismaa, Liina 2019.** Analüütilised tulevikutarindid 17.–18. sajandi põhjaeesti kirjakeeles. Emakeele Seltsi aastaraamat 64, 141–167
- Pärismaa, Liina 2020.** Analüütiliste ja sünteetiliste kohatarindite vahetõrge 17.–18. sajandi põhjaeesti kirjakeeles. Emakeele Seltsi aastaraamat 65, 206–230
- Raag, Raimo 2008.** Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex

Selirand, Jüri, Siilivask, Karl 1998. Eesti maast ja rahvast: maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion

Siegel *et al.* 2014 = Siegel, Jeff, Szmrecsanyi, Benedikt, Kortmann, Bernd 2014. Measuring analyticity and syntheticity in creoles. *Journal of Pidgin and Creole Languages*. DOI:10.1075/jpcl.29.1.02sie

Szmrecsanyi, Benedikt 2009. Typological parameters of intralingual variability: Grammatical Language Variation and Change, 21, 319–353. DOI: 10.1017/S0954394509990123

Veismann, Ann, Erelt, Mati 2017. Kaassõnafraas. – Eesti keele süntaks. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Viitol, Livia 2012. Eduard Vilde. Tallinn: Tänapäev

The Variation of Analytical and Synthetic Expressions in the Case of Eduard Vilde's Narrative „The Man in the Black Coat“. Summary

The Bachelor's thesis „The Variation of Analytical and Synthetic Expressions in the Case of Eduard Vilde's Narrative“ focuses on the variation of semantically equivalent multi-word (analytical) and single-word (synthetic) expressions in Estonian literary language, within the domains of morphosyntax and word formation. The analysis is based on three editions of Eduard Vilde's narrative „The Man in the Black Coat“ from 1886, 1923, and 2010. The hypothesis is that the written Estonian language has become more synthetic over time. The research questions are:

1. What usage instances of variation between analytical and synthetic expressions can be found when comparing the three editions of Eduard Vilde's narrative?
2. How has the language usage in different editions of Eduard Vilde's narrative changed over time?
3. In which expressions has the change occurred towards greater synthetic or greater analytical usage?

For the research, both qualitative and quantitative methods were used. To identify the expressions, one compared the three editions, looking for forms that had become more analytical or more synthetic. This resulted in 334 expressions. Comparing Vilde's language use in the 1886 and 1923 editions, it shows a shift towards greater syntheticity over time. The 1886 edition predominantly uses analytical language (93% analytical, 7% synthetic), while the 1923 edition is largely synthetic (90% synthetic). This trend continues in the 2010 edition. Analysis of 334 expressions reveals that the biggest changes towards syntheticity occurred in conjunction phrases or inflectional forms (100%), pronoun omission (96%), and verb constructions (91%). Fewer changes were seen in word compounds or compound words (87%) and word compounds or derivative groups (75%).

The increase in synthetic use was driven by replacing future constructions with simple verbs, using inflectional forms over adverbs, and omitting pronouns where verb endings indicate the subject. Despite this shift, analytical forms are still used in some contexts to emphasize subjects, specify verb meanings, or maintain clarity, showing that the language aims for transparency. Single-word constructions were mainly adopted to eliminate Germanic linguistic

features. The analytical combinations used in later editions tend to have a more precise function. Based on the results, it can be concluded that the written Estonian language has become more synthetic, and this change has persisted.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marge Lainesaar,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Analüütiliste ja sünteetiliste keeeldite varieerumine Eduard Vilde jutustuse näitel“, mille juhendaja on Külli Habicht, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

allkirjastatud digitaalselt

18.06.2024